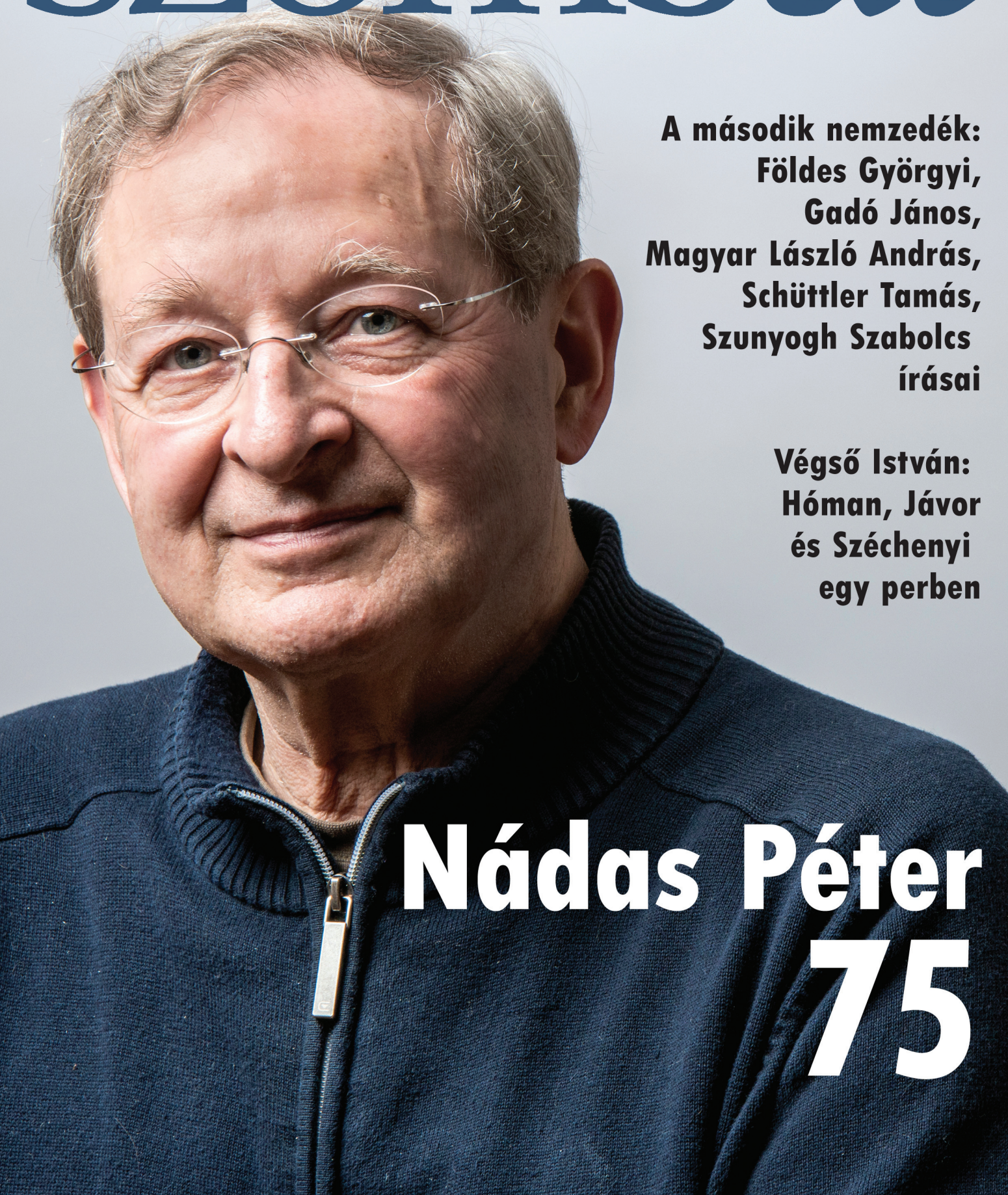
ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2017. október / XXIX. évfolyam 8. szám

szombat

A második nemzedék:
Földes Györgyi,
Gadó János,
Magyar László András,
Schüttler Tamás,
Szunyogh Szabolcs
írásai

Végső István:
Hóman, Jávor
és Széchenyi
egy perben

Nádas Péter 75

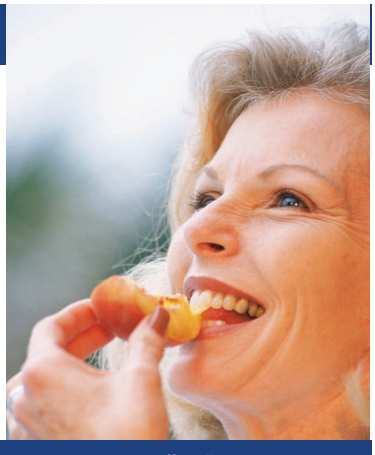

FOGSORRÖGZÍTÉS

MINI IMPLANTÁTUMOKKAL

Több évtizedes tapasztalattal rendelkező amerikai rendszer
a fogprotézisek gyors és hatékony rögzítésére:

- minimális és egyszeri beavatkozás
- kedvező ár
- azonnali terhelhetőség
- stabilan ülő fogsor
- akár a régi protézis felhasználásával is
- nem kell többé fogsorragasztó

VÉGRE NYUGODTAN BESZÉLHET, MOSOLYOGHAT ÉS EHETI KEDVENC ÉTELEIT - AKÁR MÁR A JÖVŐ HÉTEN!

Az Ön megoldása:
Dr. Faluhelyi Péter fogszakorvos, implantológus
Master of Oral Medicine in Implantology
Rendelő a Margit híd pesti hídfőjénél, a Pozsonyi út elején

Bővebb információért itt:

06/1 239 2083
06/20 929 0701
www.drfaluhelyi.com / www.fogsorrogzites.hu

IMPLANTÁCIÓS SEBÉSZET
ÉS PROTETIKA EGY KÉZBEN

TARTALOM

4 | Radványszki Péter:
A leprás messiás
meggyógyítása

7 | Magyar László András:
Második generáció

9 | „Van egy nagy
szürke zóna”
– Másodgenerációsok
szociális ellátása

12 | Gadó János:
Marranusok a Naphegyen

16 | Schüttler Tamás:
Deszkapalánk
az utca közepén

18 | Földes Györgyi:
Másod- és harmad-generációs
holokauszt-trauma feminista
vetületben
(Marianne Hirsch – Turi Tímea,
Csobánka Zsuzsa, Clara Royer)

24 | Radics Viktória:
A talált tárgy visszaadása
– A „Világló részletek”
eredet-aspektusa
(Nádas Péter 75 éves)

28 | Végső István:
Hóman, Jávor és Széchenyi
egy perben
– Balatonfüred
zsidótlanítása – 1944

32 | Nyerges Gábor Ádám:
Hátha nincs igazából
semmi furcsaság
(Részlet a Mire ez a nap
véget ér című, készülő
regényből)

28–31. BALATONFÜRED ZSIDÓTLANÍTÁSA – 1944

szombat

2017. október
5777. Tisri

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor, Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt, Kovács András
Seres László, Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenthe Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:
Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Németh Ványi Klári, Rubin Eszter
Schranez Rebeka, Seres Attila
Szarka Zsuzsanna, Várnai Pál
Veszprémy László Bernát

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Erzsébetvárosi Önkormányzat
Mazsök
Mazsihisz
Miniszterelnökség
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Valuska Gábor

A kéziratok szerkesztése lezárult: 2017. szeptember 21-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1054 Budapest, Tüköry utca 3.
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az OTP 11709002-20066703 „Szombat" számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Radvánszki Péter

A LEPRÁS MESSIÁS MEG-GYÓGYÍTÁSA

A Talmudban található *aggadák* (legendák, tanmesék) és *halachák* (törvények) máig központi szerepet játszanak a zsidóság identitásában. Az 5778-as zsidó újévet köszöntve olvassunk el egy történetet, amely mesterien szemlélteti a Talmud komplex etikai üzenetét.

A Talmud mesél

Jehosua ben Lévi egyszer találkozott Élijáhu (Illés) prófétával, aki épp Simon bár Jochái sírjának bejáratánál állt. Jehosua rabbi megkérdezte a prófétát:

– Bejutok én az eljövendő világba?

Élijáhu így válaszolt:

– Ha a Mester is úgy akarja!

...

– És mikor jön el a messiás?

– Menj magad, és kérdezd meg őt!

– Hol van most?

– Róma városának kapujában!

– Miről ismerem meg?

– Ott ül a szegények és betegek között. Mindegyikük egyszerre cseréli le összes kötéseit, de ő csupán egy kötést cserél egyszerre, mert azonnal indulna, ha hívnák. Azt mondja magában: lehet, hogy ma szükség lesz rám, és akkor nem késlekedhetek.

Jehosua ben Levi elment a messiáshoz Rómába.

– Sálom álechá (béke veled), rabbim és tanítóm! – üdvözölte Jehosua rabbi a leprás messiást.

– Sálom álechá, bár Liváj! – válaszolt a messiás.

– Mikor jön el, mester?

– Ma – így a messiás.

Jehosua visszatért Erec Jiszráélba, és újra találkozott Élijáhu prófétával.

– Mit mondott neked a messiás? – kérdezte a próféta.

– Azt mondta, „Salom alecha, bár Livaj".

– Eszerint biztos lehetsz abban, hogy Te is, és apád is bejut az eljövendő világba. – biztosította Élijáhu Jehosua rabbit.

– No igen, de hazudott nekem abban, hogy azt mondta, eljön aznap! Eljött a messiás? Nem!

Élijáhu próféta elgondolkodott, majd így válaszolt:

– Valójában azt mondta akkor neked: „...ma, hogyha hallgatnátok a hangjára!" (Zsolt 95:7)[1]

A történet nagyon szépen illusztrálja a Talmud komplex látásmódját, mellyel kiegészíti *halachikus*, jogi érvelésrendszerét. Tanmesét, vagyis egy *aggadát* olvashatunk, amelyben mindenki emberi, Élijáhú próféta zsoltárverset idéz, és még a messiás is beteg, talán leprás.

Már Jehosua rabbi történetéből is látszik: zsidó teológiáról, a szó dogmatikus értelmében, nem beszélhetünk.[2] Csupán egy utalás, egy megmagyarázott „félreértés" vezet minket arra, hogy mikor jöhet el a messiás. A tanmese talán egyik legfőbb üzenete: menj el, és beszélgess az emberekkel, ne nézz le senkit sem, talán épp egy koldus, beteg ember a „messiás". A zárásként felbukkanó zsoltárvers annyira költői, annyira tág értelmezést ad a messiás eljövetelére, hogy további kérdéseket, válaszokat kíván.

Ilyen a Talmud. Emberekről, bölcsekről szól, akik beszélgetnek, hogy még tovább beszélgethessenek. Nyelvi értelemben nagyrészt függő beszédben van lejegyezve, csakúgy, mint a Biblia. Vagyis körülbelül így kezdődnek az új témák: „XY mondta, hogy…" vagy „rabbijaink azt tanították, hogy…". Idézetet olvashatunk idézet hátán, nagyon kevés értékítélettel. Legtöbbször több véleményt találhatunk egy kérdésről, törvényről, annak ellenére, hogy az esetleges konklúzióban csak az egyikük válik mérvadóvá. Azonban a Talmud nehéz tanulhatósága miatt, a középkor derekán, egy fordulat következett be egyeduralmában.

A kodifikáció

A Talmud-központú *paszkenolás*, törvénykezés nem tartott sokáig (talán 300 évig), mert a többség számára túl fárasztó volt egyszerre sok rabbi véleményét olvasni. A végeredményt akarták, vagyis törvényt, különösebb okfejtés nélkül. A Majmonidész fémjelezte zsidó racionalizmus már „ellentmondásként" értékelte a Talmudban beszélő rabbik különböző véleményét egyazon témában.[3] Logikus következmény volt, hogy a közösség is csupán egy egyértelmű döntést várt közössége rabbijától, és nem egy bonyolult okfejtést. A középkori kodifikációs folyamatok során húzzák ki az olyan aggadákat, történeteket, mint Jehosua rabbié, vagy akár a kisebbségi véleményeket, melyeket a Talmud még

Simon bar Johaj sírja az izraeli Meronban

felsorol, a többség által elfogadott döntés mellett. Újabb művek jöttek létre, kevesebb „ellentmondással", melyek már tisztán jogi szövegnek tekinthetőek. Kialakul a zsidó törvénykódexek irodalma, melynek csúcsművei már állandósult törvényként említik a Talmudban idézett rabbik mondandóját, ugyanakkor a nevük említése nélkül! Ilyen például Majmonidész Misné Tórája, vagy Jákob ben Áser nagy műve, a Tur.[4]

A kodifikáció csúcsa, és „hanyatlása"

A törvénykódexek írói tehát normatív törvénnyé csupaszították le a Talmudból válogatott halachákat. Az aggadákat, más narratív részeket pedig nagyrészt kihagyták a kódexekből. Az újkor hajnalán, vagyis a gettók kapuinak bezárásával, a nyomtatás megjelenésével új igények jelentkeztek. Egy összefoglaló műnek kellett megjelennie, amely bemutatja a lehető legtöbb törvény változásait a Talmudtól egészen a 16.századig. Joszef Káró, aki az Ottomán Birodalomban élt és alkotott, írta meg a Tur-ra írt kommentárként élete fő halachikus összegző művét, a Bét Joszef-et, amely már rengeteg kortárs responzumot is tartalmaz. Hatalmas anyagot ölel fel, hiszen a halachák évszázados változásait is bemutatja, és kortárs kérdéseket is érint.

A Bét Joszef rövidített változata, „tartalomjegyzéke" a máig sok vitát kiváltó Sulchán Áruch, melyet írója csupán „fiatal diákoknak" szánt memorizálásra.

A zsidó jog azonban, sőt, talán a zsidó szellemiség is, a teljes, a történelem során sokat változó hagyományos irodalomra épül, nem csak egy szeletére.[5] Különösen fontosak a fent említett *aggadák*, narratívák, erkölcsi törvények, és mindezen szövegek „hagymaszerű" egymásra épültsége. A Talmud lapjainak szerkesztettségén jól látszik a történelem alatt felhalmozódott komplex, műfajilag kevert tudás.

A posztmodern Talmud és a Magyar Közlöny

A törvénykódexekkel szemben tehát a Talmud egymásra épülő véleményekből, kommentárokból áll. Ha egy talmudi lapra ránézünk, akkor középen látjuk a korai (kanonizált és nem kanonizált) tannaiták véleményét, valamint a késői amórák hozzáfűzött diskurzusait, történeteit.[6] A kö-

zépkori kommentárok a lap két szélén láthatóak, sokszor fordításokkal, keresztreferenciákkal együtt. A Talmud oldal tehát, idézeteivel, törvényeivel, kommentárjaival inkább egy posztmodern irodalmi alkotásra emlékeztet, mint törvénykódexre.

Hogy jobban megértsük, gondoljunk a Magyar Közlönyre, milyen lenne, ha kiegészítenék a törvényt jegyzők, fogalmazók, véleményezők neveivel, más tanmesékkel, erkölcsi példázatokkal, néhol vicces, tanulságos történetekkel. Sőt, beleírnák az el nem fogadott törvényváltozatokat. A későbbi törvényhozók pedig nem írhatnák át mindezt, hanem csupán kommentárokat fűzhetnének hozzá a lap szélén.

A nomosz és a narratíva

Olyan világnézetek hatása alatt élünk, melyek sokszor leegyszerűsítik normatív gondolkodásunkat egyértelmű „helyes"-re és „helytelen"-re. A "vagy-vagy" világában élünk. Modern jogtudományi szakértők szerint azonban az igazi ítélet, törvénykezés nem nélkülözheti a narratív értelmezést.

A normatív gondolkodás világában, a törvény és a narratíva elválaszthatatlanul összefonódik. Minden törvénykezés azt kívánja, hogy egy diskurzusba helyezkedjen bele – hogy történetet, sorsot, kezdetet és véget, magyarázatot és célt kapjon.[7]

Hasonló szellemben, a talmudi rabbik, elbeszélő formában, morális vagy akár a teológai mondandóval egészítették ki a törvénykezést. Példaként mondhatnánk a Talmudban szereplő történetek százait, amelyek jelentősen árnyalják az egyértelmű törvények szigorát. Így kerülnek a példázatok, *aggadák* a Talmudba.[8]

Ahogyan a fenti példa is mutatja, a Talmud tanítói nem azt tanították, hogy „ne legyél arrogáns", hanem egy történetet beszéltek el, melyben a messiás csak akkor jön el, ha „hallgatunk hangjára", vagyis alázatos, jámbor életet élünk.

A most következő új évben, 5778-ban, helyezzük a hangsúlyt teljes szellemi hagyományunkra, amelynek gazdagsága mérhetetlen. Hiszen a Talmud üzenete máig hat. Az életünket fenntartó erkölcsi normákat nem csak a törvények hordozhatják, hanem történeteink, beszélgetéseink, vitáink is. Hallgassuk meg azt a véleményt is, ami esetleg nem a mi "normatív" gondolkodásunkba illeszkedik. Így talán el is jön, és meggyógyul a messiás.

Sáná Tová!

JEGYZETEK

1 BT Szanhedrin 98a
2 Neológ talmudtudósok (Blau Lajos, Guttmann Mihály, stb.) ugyanakkor használták a "theologia" szót a rabbinikus elmélkedésekre
3 Majmonidész: A Tévelygők Útmutatója, Bevezető.
4 Mind Majmonidész és Jákob ben Áser, a maghrebi Jichák Álfázi könyvét, a Szefer háHáláchot-ot jelölik meg fő inspirációként. A RiF, vagyis Jichák Álfázi nevezhető a halachikus törvénykódexek műfajteremtőjének, hiszen talán az első volt, aki a Talmud "lerövidítésére" kísérletet tett. Az ő kodifikáló munkáját folytatta Majmonidész és Jákob ben Áser. Kódexeikben, a Misné Torá-ban és a Tur-ban, már tematikusan vannak rendezve a zsidó vallásos élet törvényei.
5 A hagyomány történeti változásait a neológia figyelembe vette. Guttmann Mihály (1872-1942), a rabbiképző rektora egy új Talmud-oktatási módszert vezetett be a tudomány szellemében. Mintegy holisztikusan, a teljes zsidó hagyománytörténetet tanította, a történelmi változásaival együtt. Módszerében találkozott a filológia, és a komparatív jogtörténet. Többek szerint ő a modern talmudtudomány egyik megalapozója, hatása a boroszlói rabbiképzőtől a jeruzsálemi Héber Egyetemig terjedt.
6 A tannaiták a i.sz.200-ig bezárólag működő tanítók, rabbik, kiknek mondásait, tanításait a Misna, a Toszefta, és a talmudi *berajták* őrzik. Az ő hagyományaik alkotják a Talmud magját. Az amórák, a kb. i.sz. 200 és a 6. század között működő tanítók, akik a tannaiták hagyományait továbbvitték, megvitatták, kommentálták.
7 Cover, Robert M. "The Supreme Court, 1982 Term — Foreword: Nomos and Narrative" *Harvard Law Review 97 (1983):* 4-68 at 5.
8 Véleményem szerint a kodifikációs folyamat, amelynek során a narratív szövegek elvesztették mérvadó jellegüket, pótolhatatlan kárt okoztak a hagyománynak.

Szombat az interneten
Szépségkirálynő Trianon-jelvénnyel |
„Mozgalmunk híre sürgönydrótokon száguld" – sajtóreakciók az első cionista kongresszusra |
New York: Rabbi a moszlim felvonulás élén |
Jól élnek, a diktatúrával nem törődnek – zsidók Belaruszban |
„A zsidók a világ kanári madarai" – Verő Tamás rabbi ünnepi gondolatai
Cikkeink a **www.szombat.org** honlapon. Olvassa a *Szombat*ot az interneten is!

Magyar László András

MÁSODIK GENERÁCIÓ

Elhurcolták, elpusztult, elvitték, nem jött vissza, megfagyott, eltűnt. Nagypapa, Ernő bácsi, Lizi néni, Frida néni, Zebi bácsi, két gyerek, szinte az egész gyetvai család. Árjásít, kikeresztelkedik, árjapárja, stróman, aladár, rendes ember, róse, gyilkos, Schlachta Margit. Bujkálás, hamis papír, sárga csillag, succpassz, svéd védnökség, Dunába lőtték, kilépett a menetből, tisztességes keresztény férj, csillagos ház, pince, bombázás, razzia, feljelentett. Haláltábor, gázkamra, tömegsír, nyilasok, eszeszek, csendőrök, puskatus, németek, bevagoníroz, marhavagon, gettó, kápó, appelplacc, munkaszolgálat, keretlegény, agyonver, szögesdrót, áram, kutyák, krematórium, kemence, elégették. Visszajött, negyven kiló, nem találták, kifosztották, hullarablók, öngyilkos lett, a kisfiát, a kislányát, a feleségét, a szüleit. Kanadában, Ausztráliában, Svédországban, Izraelben, Kassán, Bécsben. Szegény Pali, szegény Annus, szegény Marci bácsi, szegény Marika. Hatmillió, hatszázezer.

Római katolikus vagy, így mondd, hogy római katolikus.

Meg vagy keresztelve, terád már nem vonatkozik. Nem kell szégyellni, de közhírré tenni sem kell. Olyankor ne szólj semmit. Tedd csak el azt a keresztlevelet, jól jön az még. Ne törődj vele. Időben menekülni. Most, hogy apád közhírré tette, úgyis mindegy. Azért légy büszke, Einstein, Freud és Marx is AZ volt, meg a Krisztus is. Na, jó, a Kun meg a Rákosi is, de ... Azzal nem kell szóba állni, az egy fasiszta. Fogadok, hogy ő is AZ. Juif. Miközülünk való. A nagyapját ismertem, még Freundnak hívták, papírüzlete volt a Csáky utcában. Egész Németországot benzinnel kellett volna leönteni és felgyújtani. Ez egy fasiszta ország. Ha tehetné, rögtön elvitetne. Ha megkérdezik, mondd azt, hogy nem tudod. Én se kérdem, ő se kérdezze. Egy ilyen névvel, hogy Róna? Uggyan már! Végigmért és megkérdezte: maga ugye nem eszik kolbászt? Nem kell hazudni, de azért ne hagyd, hogy faggassanak. Nem kell feltűnősködni. Részeges gój. Fölhúzták, fölkötötték.

Pick, Glázner, Huppert, Dzsoint, umberufn, gottzeidank. mirzeigezagt, mispóhe, rasekól, slemil, untám, bisszig, tóhesz, azesz, siksze, unsereiner, mísz, nimolista, ausgetippt, gejl, züsz, macesz, kindli, pejsli, barhesz, pólisi, bóher, sadchen.

Kiss József, Schwarz-Bart, Keszi Imre, Peter Weiss, Vercors, Malaparte, Frank László, Zsolt Béla, Radnóti, Akcióban az SS, Hétköznapi fasizmus, Emberi sors, Krupp és Krause, Budapesti tavasz. Fényképek, híradófelvételek, könyvek, adatok, családi történetek, Mami mesél, Apu mesél, borzalmak.

Doremifaszolatidó, szalonnátzabála.... Megyavonat, megyavonat Auss-vicc-ba. Ide, a jébuzeus pofádat! Ugye egy bibsi sincs köztünk? Volt ott minden, még halott zsidógyerek is. Ne pofázz mán, még meghallja valami zsé, és elvitet. Egy-gyip-tomba leszazaratás, Zálilesza marokszedő, Kóbiakaszás.. Ott adtak-vettek a romok közt, többen voltak, mint az ostrom előtt. Ezeknek nem jelent semmit ez az ország, csak állomáshely. Árulták az aranyat, számolták a kampós orrukkal a pénzt. Ne haragudj, hogy ezt mondom, de vannak dolgok, amiket csak egy magyar ember érthet meg. Bejött egy ilyen horgasorrú ávós. Azért szar lehet, ha az lennék, rögtön főbe lőném magam. Mindenki utálja őket, szerinted ennek mi az oka? Azért azt el kell ismerned, hogy a pénzvilág meg az összes médium az Övék! Összetartás igenis van, ezt hülyeség lenne tagadnod. Mindenütt ott vannak. Nem furcsa, hogy ennyi a köztük a Nobeldíjas?

Nekem is a nagyapámat.

Nem ismertem. A vidéki rokonságból alig. Aki fent volt Pesten, igen. Nem tudom, a nőket hogy találták meg. Ez hülyeség, én se vagyok körülmetélve. Szerintem feljelentették és úgy, vagy hogy nem volt rendes igazolványa. Nem igaz, hogy görbe, na jó, nekem igen, de a nővéremnek nem. Nincs lúdtalpam. Nem kapom föl a vizet, de honnét veszed ezt? Nem vagyok túlérzékeny. Te nem vagy normális. Nem igaz, az apám sem kommunista. Nem párttag. Hogyhogy összetartanak? Kivel? Nem is ismerik egymást! Baszd meg!

Veled olyan őszintén lehet beszélni. Tényleg nem érdekel? Komolyan? Biztos? De a szüleidet biztos. Szerintem naiv vagy. Ez mindenkinek beakad valahogy, csak legfeljebb nem mondja.

Engem nem kell sajnálni, nekem semmi bajom nem lett. Miért lenne szar? Nem én éltem át, nem az én életem. Hogy akkor miért? Mit miért?

Nem, még nem voltam. Soha. Miért mennék? Te talán jársz zsinagógába? Akkor én miért járjak? Ne haragudj, de inkább nem megyek. Egyszerűen nem bírom az ilyen belterjes izéket, hogy „mi". Én nem vagyok mi. Alapjában semmi közöm az egészhez. Nem vagyok vallásos, nem tudok héberül, nem vagyok körülmetélve, zabálom az oldalast meg az abáltszalonnát, karácsonyozom, névnapot tartok, mi a francot akartok tőlem?

Különben is, a feleségem keresztény. Meg az összes gyerekem gój. Mondjuk csak az izraeli törvények szerint. Hagyjanak nekem békét!

Arról, hogy kiválasztott nép, mindig a Feri bácsi jut az eszembe. Gyakorlati foglalkozást tanított általánosban. Reggel a műhelyben sorba kellett állnunk, a Feri bácsi meg elvonult előttünk a barna köpenyében, kiválasztott egy gyereket és adott neki egy nagy pofont. Aztán kezdődhetett a foglalkozás.

Sokáig lapítottam, ha ilyesmiről volt szó. Kussoltam, elsomfordáltam, mosolyogtam. Igyekeztem gúnyosan mosolyogni, de kussoltam. Féltem. Aztán úgy 20-21 éves koromban megváltozott. Talán a szerelmem miatt, hogy láttam, nem érdekli az egész. Na és az egyetemen azért voltak ilyen barátaim, láttam, milyen fesztelenül beszélnek erről. Ez jó volt. Azóta mindig megmondom, ha kérdik, ha nem.

Van más taktika is, a letagadás, felejtés, kikeresztelkedés, templomjárás, úgycsinálásmintha. Biztos van, akit egyszerűen nem érdekel. Tényleg? Én nem vagyok zsidó – mondja. Mondhatja, de úgyis annak tartják. Van aztán, akiről tényleg nem tudják. Mint a viccben: „de ne tessék mondani neki, mert ő nem tudja."

Bevallom, viszolygok.

A szakállas-pajeszosoktól, meg a parókás nőktől különösen. De úgy általában ez egésztől. Van valami egészségtelen az egészben. Azokat is utálom, akik látványosan csinálják. Miért ne csinálhatnák látványosan? Számomra idegen.

Volt egy házaspár, az egyszer meghívott minket valami ünnepre. Marhahúst ettünk, tojást, tormát, ment a sok ima, kérdés-felelet, bemutatták, hogy kell zsidónak lenni, iszonyú ciki volt. Aztán kiderült, hogy csak szegényembernek kellettünk, azért hívtak meg. Ott ültem, mint kapedlis Illés próféta. Ez jellemző rájuk. Ránk.

Meg egyszer egy híres rabbinál is voltunk, gyerekestül. A feleségével együtt jártunk latinra. Sötét rabbilakás, fekete bársonyok, ezüst menórák, édes édességek, meg egy hatalmas cirmos, az Icig. Arra gondoltam, nem az én világom. Nem is volt az. Nem is hívtak többé.

Egy ismerősöm, a Ruca egyszer azt mondta, hogy két szóról lehet felismerni őket: az egyik a fasiszta, a másik a probléma. Jó, nem?

Az ember tartozik ennyivel. Az szerintem árulás lenne, ha elfelejtenénk. Az tényleg nagy szemétség lenne letagadni, elfelejteni. Ennyivel tartozunk a holtaknak. Ezt szépen mondtam, ugye?

Elkezdtem héberül is tanulni. 25 évesen. Habajt katan, habajt gadól. Gyökerek. Hát igen az igeragozás, annál abbahagytam. A május 1-ei felvonulásnál. (Egy piros német, NDK-s könyvből tanultam héberül: maga volt a perverzió.)

Nem, nem tudok. Nem voltam Izraelben. Böerec Jiszraél. Hogyhogy miért? Sosincs rá pénzem, nem is lesz. Vannak, igen. Rokonaim vannak, másod-unokatestvérek. Ők jönnek ide. Elég nagy faszok, szerintem tiszta nácik.

MTK meccsre járok. Igen. A nővérem akkori barátja vitt ki 14 évesen, aztán azóta mindig járok, én vagyok a kemény mag. Nem igaz, egyáltalán nem mindenki. Sőt. Hát igen, kiabálni is szoktam, de semmi ilyesmi nincs az egészben. Mondjuk, van azért ott néhány pónem, nem mondom.

Tudod, hogy lett a családunk Magyar? A dédapám, Mondschein Pál vasútépítő-munkás volt, külsős a MÁV-nál. 1880 körül aztán jött a nagy magyarosítási hullám. Behívják a dédpapit a főnökségre: No, Mondschein úr, magyarosítani kellene a nevét, mert idegen névvel nem dolgozhat a MÁV-nál. Dédpapa nagyon egyszerű ember volt. Mondja: Jó, semmi akadálya főnök úr, én megváltoztatom a nevem, de mire változtassam? Mindegy mire, Mondschein Úr, csak magyar legyen! Na, így lettünk Magyarok.

Rajtam, asszem, nem látszik.

Fiatalon egyáltalán nem látszott, most is inkább töröknek néznek a bajuszommal. Berlinben is mindenki töröknek nézett, még egy csapat echt török is. Azért, ahogy öregszem, egyre görbül az orrom. Ez az emberi sors: öregkorára mindenkiből izraelita lesz.

Meg hát elég sok ilyen témájú dolgot is írok, ez igaz. Eléggé foglalkoztat a dolog, kétségtelen. A lányom szerint betegesen. Merthogy mindig ennél a témánál kötök ki, akármiről van szó. Hát igen, ez egy ilyen betegség. Már többen is mondták. A gyerekeimnél már nincs meg. Ők egészségesek. Csak a lányom járt egy ideig Dávid-csillaggal a nyakában. Meg is akarták verni miatta. De már ő se hordja. Az unokáimban meg negyedrész sincs. Vagy, hát annyi van azért, mi tagadás. A feleségem nagyapja például nyilas pártszolgálatosként esett el. Nem, nem vagyok rá büszke, most miért mondod?

Van judaika-gyűjteményem is, egy Lingel-könyvszekrényben. Sokat tudok erről a témáról, relatíve. Ahhoz képest túl sokat is. Valósággal beleégnek az agyamba ezek a dolgok, falom, megjegyzem őket, rágódom rajtuk. És állandóan antennázom, összerándulok a legkisebb utalásra.

Hogy mi vagyok akkor? Hát Magyar Laci. Elsősorban. Aztán magyar is vagyok, magyarul írok, magyar műveltségem van, magyar a családom, magyarok a gyerekeim, unokáim, Magyarországon élek, magyarul eszem és álmodom. Mi kell még? A vallás az más lenne, de nem vagyok vallásos. Gottseidank.

Igen, ez igaz, mindenkinek azt mondom, hogy az vagyok. Ha kérdik, pláne. Hogy miért? Mert a másik verziót hosszú lenne magyarázni, az apáca-keresztanyával, meg a félelembőlmegkeresztéssel és ezzel a szép, kövér tudathasadással.

Másfelől meg.

Azért van ez, mert el lettem szúrva valahogy. Már nagyon korán, kisgyerekkoromban. És ezen már Isten sem segít.

„VAN EGY NAGY SZÜRKE ZÓNA”

Másodgenerációsok szociális ellátása

A holokauszt-túlélők kárpótlásával, traumáikkal, érdekeik védelmével állami és nem állami szervek és szervezetek egyaránt foglalkoznak. De mi a helyzet a másodgenerációsokkal?

Vannak-e olyan sérüléseik, hordoznak-e olyan hátrányokat, amelyek miatt szükséges volna velük külön törődni? És kinek a feladata lenne ez: az államé? Esetleg a hitközségé? Vagy a szélesebb értelemben vett zsidó közösség közös teherviselésére volna szükség? Helyes-e ezt a kérdést az állam viszonylatában egyáltalán felvetni, nem generál-e antiszemitizmust? Ilyen alapon a gulág-túlélők, a kitelepített németek vagy a földjüktől megfosztott, megbélyegzett kulákok leszármazottai is jelentkezhetnének állami támogatási igénnyel. Többeket próbáltam interjú számára megnyerni, ám volt, aki azzal tért ki a felkérés elől, hogy szerinte ez már jogosulatlan igény. Lehet, hogy az. Csakhogy a trauma létezik, és akár az öngondoskodást is megnehezíti.

Kósa Judittal, a MAZSIHISZ és BZSH Szociális Osztályának munkatársával és *Goldmann Tamással*, a MAZSIHISZ alelnökével, pécsi hitközség elnökkel és egyben a pécsi zsidó szeretetotthon vezetőjével beszélgettünk.

– Önök szerint jár valamiféle kárpótlás a másodgenerációs holokauszt-túlélőknek?

KJ: A kárpótlás kérdésével Magyarországon nem a hitközség foglalkozik, hanem a Claims Conference és a német állam; a MAZS Alapítványon keresztül az ún. közösségi kárpótlások szociális és egészségügyi szolgáltatások formájában valósulnak meg. A jogi lehetőségek nem is teszik lehetővé, hogy ilyen értelemben foglalkozzon a hitközség a másodgenerációs túlélőkkel, mert a kárpótlás kifejezetten csak a holokauszt-túlélőkre vonatkozik. A MAZSIHISZ azonban fölismerte azt a hiányt, hogy a második generációs túlélők szociális, valamint közösségi ellátása nem lefedett semmilyen magyarországi szervezet által. A hitközség intézményrendszerében folyamatosan találkozunk másodgenerációs túlélőkkel. Rezsitartozás-problémáik vannak, a gyógyszereiket nem tudják kifizetni, vagy olyan egészségügyi kezelésekre van szükségük, amelyek az ő gazdasági helyzetükben nehézséget okoznak, és mi megpróbálunk valamilyen segítséget nyújtani. Ezen a tevékenységen belül, külön, nevesített másodgenerációs holokauszt-túlélőkkel való foglalkozás nincs, de azért nincs, mert a hitközség szociális rendszere egyházi intézményekből áll, és a mi munkánkat a magyarországi törvények szabályozzák.

Nevesített másodgenerációs holokauszt-túlélőkkel való foglalkozás nincs.

GT: Hogy van-e rá szükség? Állítom, hogy *van*. Először is azért, mert ez egészségügyi kérdés. Vegyük példának az én történetemet. Nagymamám a holokausztban elvesztette az első gyermekét. Nagyon rossz lelkiállapotban került haza, és nagyon gyorsan szült még egy gyereket, amire ő akkor még nem volt felkészülve. Leromlott egészség, súlyos vitaminhiány: ezért az édesanyám az egész életére kihatóan rosszabb állapotban született meg, mint más gyerekek. Másrészt azt, hogy miképp boldogulok a világban, azt egy szülői mintázaton keresztül tanulom meg. Ez a második generáció általában a nagyszüleit nem ismeri. Tehát nincsenek meg azok a lehetőségei, amelyek általában mindenkit segítenek személyiségfejlődése során, mert ők csonka családokban nőttek fel. A harmadik egészen különleges, csak a másodgenerációs holokauszt-túlélőkre nehezedő probléma egy egészen sajátos pszichológiai jelenség. Nyilván a háború mindenkire szörnyű hatással volt, de nekik még van egy terhük, amit úgy szoktunk nevezni, hogy *emlékmécses-gyerekként* élik le az életüket. Például egy testvére helyett megszületett emlékmécses-gyereknek folyamatosan azt kell bizonyítania, hogy „én érek annyit, mint az elveszett testvérem”. Ezt természetesen *lehetetlen* bizonyítani. És

Kósa Judit
(Fotó: Nagy Ákos – Mazsihisz)

ez egy iszonyúan nehéz kapcsolatot okoz a szülő és gyermeke között. Vagy túlféltést eredményez, vagy egy olyan versenyhelyzetet, amelyben tudom, hogy eleve vesztésre vagyok ítélve. Van, aki erre görcsös túlkompenzálással válaszol, és van a másik típus, aki ennek a szituációnak felróhatóan elveszetten keresi a helyét a világban, depresszióval, önértékelési gondokkal küzd. A holokauszt utáni generáció, amelyik a szocializmus idején nőtt fel, az identitását illetően is nehéz helyzetben van. Ez a szituáció sem apáinkat nem terhelte, sem a gyerekeinket nem nyomasztja. Gyerekkori emlékem, hogy egyszer az osztályban megkérdezték, hogy ki tud imádkozni, hát én sok imát nem tudtam, de egyet véletlenül igen, elkezdtem azt mondani, és erre leültettek, hogy ne *halandzsázzak*. Azt hitték, valami halandzsa nyelven beszélek, pedig csak héberül mondtam az imát. Azt hiszem, minden kortársam tudna mesélni egy történetet, amely arról szól, hogy számunkra a zsidó mivoltunk megélése különlegesen nehéz feladat volt.

– Mit tapasztalnak, mint szociális munkával foglalkozó szakemberek, milyen mélyek és miképp jelennek meg a másodgenerációs pszichés traumák?

KJ: Azt tapasztaljuk, hogy *nagyon mélyek*. Van egy egészségügyi problémahalmaz, amely abból fakad, hogy a szülők megjárták a táborokat, és van ezen felül egy nagyon mély és gyakran rejtett pszichés traumatizáció. Amikor leülünk valakivel beszélgetni, és elmondja, hogy mi az, amiben ő hiányt szenved, a beszélgetés egy későbbi részében, miután az anyagi és egészségügyi gondok már szóba kerültek, előjönnek olyan családi történetek, amelyek még az ő számára is gyakran homályosak. És amelyekre vonatkozóan már nincs kitől információt kérni. Amiről nem tudunk, amit csak sejtünk, az mindig okoz egy rossz érzést, félelmet, szorongást.

– A szociális munkában jelentkezik a holokauszt-túlélés problémája? Vagy csak anyagi és egészségügyi kérdésekkel kell foglalkozniuk?

GT: Minden ilyen trauma megjelenik még a sima, egyszerű ügyintézésben is. A magány ugyanis nemcsak pszichológiai kérdés, hanem egy életkor fölött *élethalálprobléma* is. Egy egyszerű esetnél, például kórházba kerülésnél, ami az idős emberek esetében nem ritka: ha az embernek nincs rokona, nincs ismerőse, a helyzete százszorosan nehéz. Nincs meg az a védőháló körülöttük, ami megbízhatóan működik egy szerencsésebb családban, ahol vannak nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek. Most azon dolgozunk, hogy megpróbáljunk egy olyan szolgáltatást, szerveződést létrehozni, amelyik képes odafigyelni erre a másodgenerációs életérzésre. Ezért gondolom, hogy ez nem lehet egyszerűen állami feladat. Itt egészen különleges problémák adódhatnak. Az állam például úgy döntött, ez egy legális döntése, hogy a szociális ellátórendszer intézményei közül nagyon sokat átad az egyházaknak. Ha egy zsidó ember bekerül egy ilyen intézménybe, nem biztos, hogy jól fogja érezni magát egy kereszt alatt. Miközben tisztelem a keresztény vallást, és szó sincs arról, hogy minden keresztényben antiszemitát látnék, sőt azt sem gondolom, hogy egy katolikus intézményben ne lehetne az ellátás szakmai színvonala éppen olyan magas, mint egy államiban. De ha olyan *kényszerhelyzetbe* kerülök, hogy nincs választásom, hanem muszáj olyan vallási szimbólum alá befeküdnöm, amelyik nem az én vallásom jelképe, akkor ez egy olyan embernek, akinek a nagyszüleit történetesen a zsidóságuk miatt gyilkolták meg, ez visszás érzéseket okozhat.

– Mennyire elégedettek azokkal a lehetőségekkel, amelyek a problémák kezelésére rendelkezésére állnak? Azoknak az igényeknek a tükrében, amelyekkel az ember szembesül nap, mint nap?

KJ: Szociális munkásként nem tudom azt mondani, hogy elégedett vagyok, de azt gondolom, hogy akár a MAZSIHISZ, akár a BZSH mindenkinek, aki hozzánk fordul, megpróbál olyan segítséget nyújtani, ami csak lehetséges. Van időseket ellátó szolgáltatásunk, napközbeni klubunk, van étkeztetésünk, szükséges esetben a házhozszállítást is megoldjuk. Éves szinten több tízezer adag meleg ételről van szó, amit a Hitközség biztosít a közösség tagjainak. A hitközség a saját anyagi erejéből rezsiszámlákra, gyógyszerekre, egészségügyi szolgáltatásokra pénzbeli támogatást is ad. Negyedévenként Erzsébet-utalványt kapnak a közösség legrászorultabb tagjai.

GT: Egyetértve Judittal, mert csakugyan nagyon jelentős ez a karitatív munka és kevés szó esik róla, én mégis egy picit kritikusabban nézem ezt a kérdést. Úgy gondolom, hogy létre kell hoznunk egy *egységes segítő hálózatot*. Szerintem nem használjuk ki eléggé azokat a lehetőségeket sem, amelyek a rendelkezésünkre állnak, sokkal érzékenyebbnek kellene lennünk, mint egyháznak, ebben az ügyben.

KJ: Elégedettek csakugyan nem lehetünk, és a beszélgetés megkezdése előtt szóba is került, de akkor most megismétlem, hogy a MAZSIHISZ és a BZSH most éppen egy jelentős projekt kidolgozásának a kezdetén tart, mert felismertük, hogy van egy nagy, szürke zóna, amelyet nem ér el a mi szociális tevékenységünk, és ide tartozik például a másodgenerációs holokauszt-túlélők problémája is, és szeretnénk ezen változtatni.

– Mennyire nyitott ez a segítő tevékenység? Természetes, hogy egy zsidó egyházi szervezet elsősorban a zsidó problémákkal kíván foglalkozni, de ahogy a lágerekbe sem csak zsidók kerültek, hanem például baloldali szociáldemokraták vagy keresztény papok is, ez a másodgenerációs bomba sem csak a zsidókat fenyegeti.

KJ: Mi abszolút nyitottak vagyunk. Ha valaki krízishelyzetbe kerül, és hozzánk fordul, akkor nem nézzük, hogy zsidó vagy nem zsidó, hanem azt nézzük, miként lehetne rajta segíteni. Ez a mentalitás jellemző az egész zsidó intézményrendszerre, kezdve a bölcsődétől, az iskolán és az egyetemen át a szeretetkórházig, mert nemcsak zsidó gyerekek tanulnak az iskolákban és nemcsak zsidó betegek vannak a kórházban. Lehetetlen is volna másképp gondolkozni, mert nagyon sok vegyes család van, és mi, ha megkeres bennünket egy család, nem azt mondjuk, hogy a család zsidó tagját támogatjuk, hanem igyekszünk elérni, hogy amennyire lehet, *mindenki kezelni tudja a problémáját*. Ez vonatkozik a másodgenerációs túlélők ügyére is. Ha valaki úgy érzi: amiatt van most bajban, mert a szüleivel akár koncentrációs táborban, akár a gulágon igazságtalanság történt, akkor mi azt vizsgáljuk csak, hogy miként tudnánk a problémák megoldásában valahogy segíteni.

GT: Annak a zsidó hitközség fenntartásában működő pécsi szociális otthonnak, amelyet én vezetek, 58 férőhelye van, de az itt élő 58 emberből mindössze 6 zsidó. Sokan jelentkeznek hozzánk, mert nálunk színvonalas az ellátás, és előfordul, hogy a jelentkező a bekerülés reményében legfeljebb annyi indokot tud felhozni: „ő nem antiszemita". Ennél több köze a zsidósághoz életében nem volt, de ez nekünk elég, mert a MAZSIHISZ-nek azt a küldetését, hogy megvalósítsa *a világra nyitott zsidóságot*, mi nap, mint nap gyakoroljuk.

Szunyogh Szabolcs

Goldmann Tamás (Fotó: pecsma.hu)

FÜR EMIL KÉPREGÉNYE

KÉPZELJE MICSODA KÜLÖNBSÉGEK VANNAK
A NAPI ANTISEMITA JELENSÉGEK MEGOLDÁSÁBAN ANGLIÁBAN
ÍGY A MAGYAR VALÓSÁGTÓL ELTÉRÔEN

Gadó János

MARRANUSOK A NAPHEGYEN

Két visszatérő témája volt: gyerekkora egy ortodox tokaji zsidó családban – és a deportálás.

Vasárnapi ebéd Apám szüleinél, akik csak ilyenkor látnak bennünket, unokákat. A finom ételek után – míg a nagyszülők lepihentek – jó gyerekhez illő csöndes játék (dominó, sakk, fémépítő), majd uzsonna és beszélgetés az örök program.

Nagyapám rendszerint csak akkor szólalt meg, ha apámmal politizálni kezdtek. – Azt mondják ezek a csibészek... – többnyire így indított, amin a Kossuth rádiót vagy a tévéhíradót kellett érteni. 1945-ben a munkaszolgálatból hazatérve lelkes kommunista lett, de ekkorra már rég kiábrándult. A múltról hallgatott. Nagymamámnak viszont a legkisebb impulzus is elég volt, hogy mesélni kezdjen. Így éltek egymás mellett.

– Nem eszed meg azt a kenyeret? Amikor én felszabadultam, nagyon odavoltam, hogy megint igazi kenyeret ehetek. Egyszer egy asszonytól kaptam egy veknit, és egész éjjel nem tudtam aludni a nagy izgalomtól, hogy egy egész kenyerem van.

– A németek adtak neked kenyeret? – kérdezzük csodálkozva, mi gyerekek.

– Akkor már vége volt a háborúnak, ott voltak az oroszok, féltek tőlünk, volt häftlingektől.

Két visszatérő témája volt: gyerekkora egy ortodox tokaji zsidó családban – és a deportálás. Fiatalasszonyként eltöltött éveiről, gyermekei zsenge koráról (amiről minden anya szívesen beszél), vagy az 1945 utáni időkről alig tudtam meg tőle valamit. A deportálás traumája felülírt mindent, csak a gyerekkor élményei őrződtek meg eredeti tisztaságukban.

*

– Az én apám Tolnában született, arrafelé nem voltak annyira vallásosak. Legénykorában még eljárt a barátaival dominózni hétvégeken. De Tokajban mindenki olyan nagy hószed volt, hát ő is egészen elhószedosodott. Minden reggel korán fölkelt és imádkozott. Aztán bement az irodájába és intézte a megrendeléseket egész nap. A vásárlókkal inkább az anyám foglalkozott. Elmondjam, hogy tanultam meg főzni? Egyszer vásárnap volt és az egész család fenn volt a fedélzeten.

– Hol?

– Hát a boltban voltak, mert lesni kellett, nem akar-e valaki valamit a ruhája alá tenni. Mert a parasztocskák szerettek fizetés nélkül vásárolni. A rengeteg szoknya alatt könnyen eltűnt egy kanál vagy valami apróbb dolog. Szóval nem volt, aki megfőzze az ebédet. Az anyám körülnézett, rám esett a tekintete és azt mondta: – Tudod mit? Te főzöd meg az ebédet! – És nem volt apelláta. Én pedig megfőztem az ebédet!

Tizenkét éves forma lehetett ekkor. Sokszor elmesélte ezt, meghatározó élménye volt: megfelelt félve szeretett anyja elvárásának, s felsőbb osztályba léphetett. Egyben tanmese is volt ez nekünk, unokáknak, akik szépen leültünk az asztalhoz, s magától értetődőnek véltük, hogy kiszolgálnak. De azért elvégzett mindent az ebéd körül, soha nem nógatott bennünket.

– Az én anyám nagyon szigorú asszony volt. Egyszer bemegyek a nagyszobába, hát mit látok: ott lógnak a csilláron az összes babáim, feketére festve! Az én jó bátyáim oda akasztották mindet. Sikítottam, ahogy a torkomon kifért. Akkor bejött az anyám, és mindenki megkapta a magáét. Te azért állsz a sarokba, mert sikítottál, te azért, mert elrontottad a húgod játékát. Szépen sorra került mindenki.

A mélyen bevésődött sokkhatás, a büntetés igazságtalansága, a nosztalgia a gyerekkor után, s a mindenen felülemelkedő irónia keveredett az elbeszélésben.

– Olyan nem volt, hogy nem esszük meg az ételt, ami a tányéron van. Az anyám ott állt mögöttünk, amíg az utolsó falatot is le nem nyeltük. Nem is szerettem én enni

aztán soha életemben. Talán azért maradtam ilyen pitrincs. (Örök bánata volt, hogy nem nőtt nagyobbra.) De ez is jól jött egyszer az életben: amikor elvittek, nem szenvedtem annyit az éhségtől, mint a többi häftlingek. Volt ott köztünk egy nagydarab nő, az szegény rengeteget szenvedett, nem is élte túl. És még nem is volt zsidó szegény, csak úgy belökték a zsidók közé valahol az utcán. Biztos tett egy sajnálkozó megjegyzést.

– Tudod, hogy már az én időmben is volt gyerekújság? „Az én újságom", ez volt a neve. Nagyon szerettem Az én újságomat. Az apámék előfizettek rá és én alig vártam, hogy megérkezzen.

– Az én apám nagyon jó ember volt. Ha észrevette, hogy valakinek rosszul adnak vissza a boltban, utána küldte a segédet. Ez a nagy jósága lett a veszte. Egyszer váltókat írt alá valaki helyett, az meg tönkrement, tudod, amikor az a nagy bessz volt. És akkor az én apámat elővették, ráfogták, hogy hamis csődöt csinált, és elmondták mindenféle csirkefogónak meg gazembernek. Ezt ő nagyon a lelkére vette. Én azt hiszem, ez megrövidítette az ő életét, azért halt meg olyan korán. Mert ő nagyon becsületes ember volt, nem csapott be soha senkit.

– Hát a szombat az nagyon szép nap volt! – Hanglejtésében egyszerre volt sóvárgó nosztalgia és szelíd irónia, mintha azt mondaná: ő ugyan az egész zsidóságban nem hisz, de ami szép, az szép, meg kell hagyni. – Egész nap semmit se kellett csinálni. Elmentünk a templomba, hazafelé a péktől elhoztuk a sóletot, megebédeltünk, aztán csönd volt. Egész Tokaj meg volt halva, mert a zsidó boltok zárva voltak.

– Csak zsidó boltok voltak ott? – kérdeztük.

– Egy nem zsidó kereskedő volt az egész városban – szólt közbe Nagyapám, aki nem ott nőtt fel, de már kívülről tudott minden történetet.

– És vasárnap?

– Vasárnap hivatalosan zárva voltunk, de azért a hátsó ajtón be lehetett jönni, vásárolni... Egyszer eltörtem a karomat szombaton...

– Micsoda dolog ez, becsületes hószed nem töri el a karját szombaton – vetette közbe Apám, aki a valláshoz épp olyan ironikusan viszonyult.

– Jaj, mi volt akkor! – csapta össze a kezét egyszerre derűsen és sopánkodva, utánozva a nagy felhajtást. – Először a rabbihoz kellett rohanni engedélyért, hogy szombaton a kórházba utazhassunk. Csak utána vihettek be szekérrel az újhelyi kórházba. Jaj, mennyi bolondságot kellett betartani! A levesre ilyen bróhét mondani, a kenyérre olyan bróhét mondani... Bizony én, amikor nagylány lettem, odaálltam az apám elé, és megmondtam neki, én ezekben nem hiszek.

– És mit szólt hozzá?

– Oda volt nagyon. Pogány az én lányom, azt mondta. – Láthatólag átérezte az apja bánatát, de megbánás nem volt benne.

– Mikor már férjes asszony voltam, jön velem szembe egy nap a tanító úr, és azt mondja: – Hallom Márta, te elmész a trefni mészároshoz, és ott veszed a húst! – Hát én bizony nem tagadtam.

– Tudod, hogy evett a te nagyapád először disznóhúst? Hát úgy, hogy szépen megfőztem az ebédet, feltálaltam neki, ő pedig megette jóízűen. Akkor megkérdeztem tőle: – Tudod-e mit ettél? – És megmondtam. Ezen elcsodálkozott, de rám hagyta. Hát így lett vége a kóser háztartásnak.

Mindezt a felvilágosult ember öntudatával mesélte. Az ortodox családból kikerülve, Nagyapámmal együtt elhagyták a vallást mindenestül, és két fiukat már úgy nevelték, hogy semmiféle hagyományt nem tartottak. (Kivétel: Nagyapám hosszúnapkor böjtölt, még kommunista korában is.)

– Mi még kezet csókoltunk a szüleinknek és magáztuk őket, de én ezt már nem vártam el a gyerekeimtől.

Tudod, hogy evett a te nagyapád először disznóhúst?

*

Öntudatos ateista maradt élete végéig. Az egyik szomszédasszony azonban meg volt győződve, hogy Nagymamám – egy ilyen jó lélek! – mélyen vallásos, és kérte, imádkozzon érte. Ő megígérte. Abban a budai házban (Épült: 1943; Kivitelező: Vitéz Kapuváry Gusztáv) nem kötötte a szomszédok orrára családi hátterét és meggyőződését.

– Sétálni voltam a parkban – mesélte – beszélgettem egy jámbor öregasszonnyal. Azt kérdezte, milyen vallá-

MEGYEK A BUSSZAL CSAK IDE GOLDERSGREENBE,
INTÉZNI PÁR DOLGOT, HA MÁR OTT VAGYOK,
EGY TELJESEN SIMPLE HÉTKÖZNAP DÉLELŐTT

(A képregény a 19. oldalon folytatódik.)

sú vagyok. Én azt mondtam, hogy református. Hát, azt mondja, az is jó éppen…

– Miért nem mondtad meg, hogy zsidó vagy? – kérdeztem én öntudattal.

– Egy ilyen egyszerű asszony nem tud ezzel mit kezdeni – csóválta a fejét. A családtagok helyeseltek.

*

– '44 tavaszán, amikor a Papát behívták munkaszolgálatra, még azon gondolkoztam, hogy lemegyek a gyerekekkel a vidéki rokonokhoz, ne legyek itt Pesten egyedül.

– Hát jól tetted, hogy nem mentél! – szóltam közbe izgatottan, mint aki ennek még a gondolatát sem bírja elviselni.

– Októberben, tudod, amikor a kiugrás volt, nagy örvendezve hallgattuk a Horthyt a rádióban, hogy vége a háborúnak. Aztán este már a Szálasit hallgattuk, és mind hosszú orrokat eregettünk – mondta, akkori önmagát sajnálva és kifigurázva egyszerre. Együttérzés és irónia volt jelen minden mondatában, akár maga, akár más volt a főszereplő.

Az orosz hadifoglyok igen jó bizonyítványt kaptak Nagymamámtól.

– Amikor behívtak bennünket '44 őszén, vittem a papírt, hogy fel vagyok mentve, mert nincs, aki vigyázzon a gyerekeimre. Csak éppen nem volt senki, akinek megmutassam. Szaladtam ehhez, szaladtam ahhoz, de senki nem foglalkozott velem. Elvittek bennünket mind, én meg óbégathattam, ahogy akartam. Hajtottak minket gyalog a határig, ott aztán bevagonírozták.

– És az Apu, meg a Pista itt maradtak egyedül? – kérdeztem én felindulva.

– Annyi eszem azért volt, hogy készültem erre is, és a szomszédra bíztam őket.

*

– Egy hadiüzemben dolgoztunk, ahol ezeket a Panzerfaust-okat gyártották, töltöttük bele a puskaport. Nagyon kellett vigyázni, hogy ne szóródjon ki, mert könnyen robbant. A német előmunkások nagyon féltek ettől, naponta ötször is fölsöpörtették velünk a műhelyt.

– Nem lehetett volna azokat a páncélöklöket elrontani? – kérdeztük mi, szovjet filmeken nevelődött gyerekek.

– Voltak, akik bíztattak, hogy szabotáljunk, de mi nem nagyon akartunk. Ha rájönnek, abból nagyon nagy baj lett volna. A legtöbben azt mondták, ők haza akarnak jutni. Meg az előmunkásokkal sem akartuk ezt megcsinálni, akik elég rendesek voltak velünk.

– Ha volt valami kis felesleg, azzal ezek a pesti nők mindjárt nekiálltak seftelni (értsd: cserélni G. J.) – mondta, és elhúzta a száját, az ellenszenves szokást említve.

– De voltak ott orosz, meg holland nők, azok nem sefteltek – szólt közbe nagyapám –, hanem becsületesen elosztották, amijük volt.

(Vajon miért baj az, ha egy fogoly egy kis cérnát elcserél egy darab kenyérre? – merül fel bennem ma. De a hetvenes években ezt nem így láttuk – mert tizenévesként én persze azonosultam az elbeszélővel.)

Az orosz hadifoglyok igen jó bizonyítványt kaptak Nagymamámtól. A helytállás és szolidaritás mintaképei voltak. Jól álltak a franciák, hollandok is, a lengyelek annál rosszabbul.

– A lengyel nők kiköptek előttünk, és azt mondták, swinja zidowska: disznó zsidónő. Amikor közeledtek az oroszok, felszámolták az üzemet, és hajtottak bennünket nyugatra, aztán meg vissza, mert onnan meg az amerikaiak jöttek. Vittek az Elbán át és vissza. Körös-körül égett a látóhatár. Akkor már nem kaptunk enni, a maradék élelmünket kis motyóban vittük. Mi, pesti zsidó nők, körben feküdtünk le minden este, a fejünk volt befelé, alátettük az élelmet, nehogy ellopják. Nekem akkor már csak egy kis margarinom volt, és amikor út közben megálltunk, leültem egy kőre, és azt nyalogattam. Egyszer csak ott terem előttem egy lengyel nő, huss, kitépi a kezemből és eltűnik vele. Na, akkor búcsút mondhattam az evésnek.

*

„A német nyelv olyan, mint a jiddis, csak nincsen benne humor" – magyarázza az Életvonat c. filmben egyik zsidó a másiknak. Nagymamám magyarul beszélt, de jiddis lélekkel. Mindenkivel azonosult és mindenkit látott kívülről is, elbeszélésében még a tragédia is szinte mindig groteszkbe fordult, amin keserűen lehetett nevetni. – Hullik az áldás! – jegyezte meg, amikor a tévében bombázógépeket láttunk bevetésen.

A polcon ott sorakoztak Goethe összes művei németül, ami a kultúra csúcsát jelentette számára. – A Faustot olvassátok el, abban benne van az egész élet! – mondta. A deportálás e meggyőződésén mit sem változtatott, inkább a zsidóságtól távolodott el, mint a német kultúrától.

– A jiddis az olyan rontott német – vélekedett.

– Ugyan már – szólt közbe Apám, szeretettel, de boszszankodva – a jiddis egy önálló nyelv, híres jiddis írók is vannak. – Nagymamám ezt az információt már nem fogadta be. A jiddis iránti lenézés nyilván a német kultúra szeretetével együtt, zsenge korában vésődött bele.

*

– Ahogy vittek bennünket, egy este valahol megálltunk, mindenki szörnyű éhes volt és többen szétszéledtek ott a szántóföldön, hátha találnak valami ehetőt. Ezek meg (az őrök – G. J.) fogták a géppisztolyt és elkezdték az embereket kaszálni. Csak úgy, akit értek, széltébe-hosszába.

Nem felháborodás volt a hangjában, inkább elképedés meg rezignáltság egyszerre. Jól tudta, hogy *ezek* minden emberi normát áthágtak, mégis elámult fölötte: a szörnyű valóság nem szüntette meg saját értékrendjét, egyszerre

látta mind a kettőt. Képes volt a kettő közötti elképesztő távolságot egyetlen mondatban áthidalni – keserű iróniával, látva ugyanannak színét és visszáját. Értelmiségi volt a javából – bár nem volt érettségije.

*

– Én aztán végül megszöktem. Egy árokparton megállt a menet, én szépen legurultam az árokba, ott maradtam és megvártam, amíg elmennek. Reggel betántorogtam egy faluba, és bementem az első házba. Ott egy öregasszonyt találtam, azt mondtam neki, adjon valamit enni, mert mindjárt éhen halok.

– Nem féltél rabruhában bemenni egy német faluba?

– Én azon már túl voltam, hogy bármitől féljek. Az öregasszony adott nekem valami kásafélét, azt mondta, egyebe nincs. Azt gondoltam, elindulok arra, amerről jönnek az oroszok. De az úton elkapott egy német. Azt kérdi: hát maga kicsoda és hová megy? Én meg szépen elmondtam neki, hogy ki vagyok – mesélte rezignáltan. – Erre bevitt engem valami épületbe a feletteseihez és megkérdezte, mit csináljon velem. Ott ültek valami tisztek egy asztalnál, azok azt mondták neki, vigyen ki az országútra és engedjen el, mert most már vége a háborúnak. Én meg visszamentem az öregasszonyhoz. A faluból akkor már javában menekültek az emberek, mert hírét vették, hogy jönnek az oroszok. Sok ház üresen állt. Néhol az asztalon még ott volt a leves, de ember sehol. Zu den Amerikanern! Ezt kiabálták és szaladtak. Én meg szépen ott maradtam és megvártam az oroszokat. Egy ideig az öregasszonynál maradtam, amíg a häftlingeket el nem indították hazafelé. Egyszer azt mondja nekem: – Itt mindig a zsidókról beszéltek, hogy mindenről azok tehetnek, én meg nem láttam még soha egyet sem. – Na, mondtam neki, akkor jól nézzen meg engem, mert én az vagyok! – Hát erre elcsodálkozott nagyon.

Ezt is derűsen mesélte, élvezve az öregasszony meglepetését. (Vajon életszerű, 1933 előtt, hogy egy német parasztasszony egyetlen zsidót sem lát egész életében? Vagy csak a kínos kérdéseket akarta így elkerülni, s Nagymamám volt – még az átéltek után is – naivan jóhiszemű?)

– Az oroszok nem bántak éppen kesztyűs kézzel a nőkkel, de ahogy mi akkor kinéztünk, a réteges öltözékünkben, hát nem nagyon kellettünk senkinek. Emlékszem, valahol egy utcán szembejött velem egy orosz. Egyedül voltam, megijedtem, de az végignézett rajtam, elfordult és otthagyott faképnél. – Ezt tekintetével és gesztusaival eljátszotta, és olyan jót derült a rajta, hogy vele együtt kellett nevetni.

*

Ültünk a finom uzsonna maradékai fölött és hallgattuk a deportálás történetét.

Nagyapám néha pontosított, kommentált, ám ahogy az évek múltak, inkább már csak morogva járt föl-alá, cigarettázott, nem szólt semmit. Egyre nehezebben viselte a százszor hallott rémségeket, végül rákiabált Nagymamámra, hagyja már abba.

– Jól van – mondta Nagymamám megsértve – akkor hallgatunk. Hallgatni arany.

Humorérzéke ekkor sem hagyta cserben.

*

Nem emlékszem, hogy a nyomorúság és pusztulás e tömény képei után szorongás vagy levertség fogott volna el. Olyanok voltak e történetek, mint a háborús filmek: az én világomra nem vonatkoztak. A múltnak még tanulságai sem voltak, egyszerűen nem volt érvényes, ledönthetetlennek hitt fal választotta el a jelentől.

*

Mikor Nagyapám 1945 januárjában hazaért a munkaszolgálatból, a szomszéd instrukciói nyomán elment Újpestre, a szalézi rend fiúnevelő intézetébe, ahol apámat és az öccsét bújtatták. Úgy le voltak gyengülve, hogy szánkón húzta őket haza. E történetet hallva kibuggyant belőlem a nevetés. A szánkó, békés gyermeki örömeim forrása, hirtelen megjelent 1945-ben a romok között. Szánkóztak a háborúban! Burleszk, időutazás, tiszta képtelenség, mint a jenki Artúr király udvarában!

Zu den Amerikanern! Ezt kiabálták és szaladtak.

Tíz évvel később már jól ismertem a Holokauszt történetét, de ez magyarságtudatomban nem zavart. Szép idők voltak: jártam a Rabbiképző kidusaira és Erdélybe. Ezek jól megférték együtt, lévén mindkettő a rendszerrel való szembenállás gesztusa. Erdélyi barátaimnak kézzel körmöltem le a tiltott irodalmat: a Szózatot és a Himnuszt. Az odavalósi emberek szívesen fogadtak, mint mindenkit, aki Magyarországról érkezett és szolidaritást vállalt velük. Sokkal könnyebben tudtam barátokra szert tenni, mint itthon. Valamelyik faluban, a református templomban, ahol meghallgattam a prédikációt, megkérdezték tőlem barátságos emberek: –Jánoska, maga milyen vallású? – Zsidó – mondtam én őszintén. Erre aztán nem szóltak egy kukkot se.

*

1989-ben Nagymamám meghalt és ledőlt a berlini fal. Vele együtt dőlt le az a másik, láthatatlan fal is, ami elválasztott a múlttól. Utóbbit nem sikerült végképp eltörölni. A történelem megjelent és visszakövetelte jogait – nem mentettek fel belőle, mint hittük. Nagymamám történetei új megvilágításba kerültek.

A visszaemlékezés előző két része a Szombat 2009. decemberi és 2010. januári számában jelent meg.

Schüttler Tamás

DESZKAPALÁNK AZ UTCA KÖZEPÉN

A gyerekkora első évei valamilyen megmagyarázhatatlan fojtottságban, titkolózásokban, elhallgatásokban teltek. A szülei, főleg az anyja és a nagyanyja, gyakorta beszéltek egymással németül, hogy ne értse, amiről épp szó van. „Nicht vor dem Kind" – mondták ilyenkor. Még a német társalgást is suttogóra fogták, hogy semmi ne hatoljon el a füléig. Volt úgy, hogy ilyenkor könnybe lábadt a szemük, sőt előfordult, hogy anyja hosszan, vigasztalanul sírt. Ő ilyenkor odabújt hozzá, kérdőn nézett rá: mi van, mi fáj, mondta ártatlan gyermektekintetével. Érezte, hogy a saját négyötéves gyermeklétével, hajának puhaságával, testének illatával, a keze finom érintésével kell feledtetni valamit, *azt*, amit valamiért nem lehet kimondani, amiről valamiért nem lehet beszélni. Aztán nyiladozó értelme, a görcsös elhallgatások ellenére lassan, szinte észrevétlenül kezdte megsejteni a család, az anyja által számára még elbeszélhetetlen titkát.

Ha eljött vendégségbe a nagynénje vagy a szülei néhány barátja, vagy ha, az utcán régi ismerősökkel találkoztak, mindig szóba kerültek számára ismeretlen emberek nevei, akiket mindig *szegénynek* neveztek. „*Szegény* öreg Fleischer mama", „ó a *szegény* Guttman bácsi, milyen nehezen hunyta le ott a szemét" –mondták gyakorta. Hosszú volt a *szegény* jelzővel illetett ismeretlenek sora. S szinte mindig beszéltek éhezésről, félelemről, főleg betegségekről, amelyeket *„ott"* szedtek össze. „Az a Kazinczy utcai hónap, tönkre tette az ízületeimet" –mondta gyakran Magdus, a nagynénje, aki egyébként számára megmagyarázhatatlan módon a valamiért könnyen fellángoló családi veszekedések során sírva-ordítva kiabálta anyjának: „Velem bántok így, aki elvesztettem a hathónapos gyerekemet a gettóban, aki az utolsó falat kekszem is megosztottam veletek, aki"… – és sorolta hosszan elvesztett szeretteit és fájdalmait. Ilyenkor a legádázabb vita is elcsendesedett, ilyenkor mindenki halkan sírni kezdett, s a felnőttek többnyire valamilyen ürüggyel kicsalták a nagyszobából a konyhába, hogy lehetőleg ne halljon semmit. De hiába minden óvintézkedés, minden „nicht vor dem Kind" és minden suttogás, néhány év alatt összerakott magának egy mozaikot arról, hogy születése előtt nem sokkal volt egy háború. Hogy voltak családtagok, akiket messze vittek, és valamiért megölték őket, s voltak, akiket elvittek ebből a szép régi családi lakásból, valahova a közelbe egy házba, ahol egy lakásban majd százan zsúfolódtak össze, s amit ő előtte rejtélyesen csak *„oda"* névvel illettek, vagy ha valamelyest elvesztették önmaguk feletti görcsös kontrolljukat, akkor azt a helyet többnyire *Kazinczy u 6-ként* emlegették.

A mozaikdarabok éveinek számával, a rokonok, ismerősök elbeszéléseinek egyre mélyebb megértésével csak szaporodtak, egyre élesebbé, világosabbá vált számára a szülei által előle rejtegetett történet, az elfojtott emlékhalmaz.

Egy tavaszi reggelen hangos kopácsolásra ébredt. A szétlőtt, még ezerkilencszázötvenkettőben is romos, szemben lévő bérház előtt az úttest közepén deszkapalánkot építettek a munkások, hogy legyen hely a tégláknak, mésznek, homoknak, s az újjáépítés ne zavarja a forgalmat. A palánk magasnak és elég erősnek ígérkezett. Az anyja hisztérikus hangon kiabálni kezdett: „Nem bírom nézni ezt hónapokig! Emlékszel – fordult nagyanyja felé – pont ilyen volt a palánk…", s itt elhallgatott, mert észrevette, hogy a gyerek – aki előtt el kell hallgatni az évekkel ezelőtti történetet – észrevétlenül melléfurakodott az ablakba.

– Hol volt ugyanilyen palánk? – kérdezte az ablakban feszült tekintettel az úttestre lenéző anyját.

– Egy csúnya helyen, nem messze tőlünk, ahol én a nagymama, Magdus, Alíz néni és még sokan mások laktunk akkor.

– Ott halt meg Magdus néni kisfia?

Anyja láthatóan megdermedt kérdésétől. Hosszan hall-

gatott, izgalmában rágyújtott a pongyolája zsebéből gyors mozdulattal elővett cigarettára. Hosszan tűnődött a válaszon, majd zavarában, a helyzet kényszerítő feszültsége okán, elérkezettnek látta az időt, hogy valamit elmeséljen a történetből. Annyit, amennyit el lehet mondani egy hatodik évében lévő gyereknek.

– El kellett innen mennünk… egy másik lakásba, mert valakik úgy gondolták, hogy nekünk ezután ott kell laknunk.

– De miért halt meg ott az a gyerek, meg az Ilus néni anyukája, meg egy másik néni, akinek a lánya a múltkor sírt veled az utcán? És miért sírsz te is, ha erről beszéltek a nagymamával?

Az anyja hosszú ideig hallgatott, egyrészt rádöbbent, hogy ezután még óvatosabbnak kell lennie a gettóban, egyáltalán a háború alatt történtekről való családi beszélgetéseket illetően, másrészt megint emlékek sora torlódott fel benne, képek arról a borzalmas látványt mutató, halottakkal telezsúfolt lakásról. Elővillantak a zsigerekben lerakódott félelmek, a csontig hatoló hideg érzete, a heteken át tartó éhezés, a kínzó dohányszomj, de mindenekelőtt a magas, lécekkel, ácskapcsokkal sűrűn megerősített deszkapalánk, amely ott húzódott a Dohány utca közepén, s amelyre folytonosan rálátott a Kazinczy utcai házból, ha az összezsúfolódott élők, s még inkább a sokasodó halottak bűzétől kicsit szabadulni akarva, az ablakhoz merészkedett.

Cigarettáját szívva most is nézte az úttest közepén emelkedő palánkot, s noha agyával pontosan tudta, hogy ez a palánk csak az építkezés miatt készül, az emlékezésben mindig jelenlévő irracionalitás előhívta tudatából nyolc évvel ezelőtti önmagát. Akkoriban, amíg létezett lelkében, agyában némi erő, amíg nem törte meg egykor oly híresen kemény tartását az őrjáratok, razziák kiszámíthatatlan következményeitől, a haláltól való állandó rettegés, meg persze az éhség, a szeme láttára meghaló emberek látványa, elemi erővel tört fel benne a lázadás a gettóba zárás, a palánkokkal való szimbolikus és mélységesen valóságos kirekesztés ellen. Néhány hét alatt mindez semmivé lett. Az ablakhoz lopakodva egyre apatikusabban és reménytelenebbül nézett a peremén vastag hóval beborított deszkapalánkra, amelyben mintegy megtestesülni látta az elmúlt évek, hónapok gyötrelmes idejének végkifejletét.

A mostani ablakban mellette könyökölő kisfia, miközben bámulta a palánkot ácsoló munkásokat, választ várt az imént feltett kérdésekre. Az anyja pedig egyszerre küszködött az emlékeivel, és annak eldöntésével, hogy mi mesélhető el cseperedő fiának ezerkilencszáznegyvennégy-negyvenöt fordulójának palánkok közé zárt gettó világáról.

– Tudod, el kellett innen mennünk… mindannyiunknak oda – ismételte nehézkesen, ideges sóhajtásokkal megszakítottan, az előbb már elmondott mondatot.

– A Kazinczy utca 6-ba?

– Igen. Elvittek minket katonák, puskájuk volt. Bevittek abba a házba sokunkat, s nem léphettünk ki, körbezártak egy ilyen deszkakerítéssel, mint ami itt épül.

– Miért, ellenségek voltatok?

– Nem, de ők azt gondolták, hogy mi ellenségek vagyunk. Pedig mi nem bántottunk senkit.

– És a Magdus gyerekét azok a katonák lőtték le? – kérdezett tovább a gyerek.

– Nem, ő beteg lett, nem tudtunk ennivalót adni neki. Nagyon éhes volt, és örökre elaludt – válaszolta némi gondolkodás után az anyja, miközben ideges, remegő szájmozdulattal mélyet szívott a kezében lévő cigarettából.

– S apa hol volt akkor, miért nem segített nektek?

– Őt is őrizték, de nem ott a Kazinczy utcában, hanem nagyon messze egy másik országban.

– Ott is deszkakerítés volt?

Az asszonyt váratlanul érte a kérdés, nem tudta, mikor tesz jobbat, ha igent mond, vagy ha elmagyarázza, hogy a gyerek apja akkor Mauthausenben, egy többszörös szögesdrót kerítéssel körülvett koncentrációs táborban volt, amelynek legbelső kerítésébe áramot vezettek. Ezt túl borzalmasnak és bonyolultnak érezte. Ezért maradt a deszkapalánkos válasz mellett.

– Én tudom, hogy a másik nagymama is ott halt meg, ahol ti voltatok. Ő is éhen halt.

– Ezt honnan tudod? – kérdezte riadt meglepetéssel az asszony.

– Te mesélted egyszer az utcán annak a néninek, aki sírt, meg azt is tudom, hogy ahol apa volt, ott is meghaltak az emberek, csak apát nem bírták leölni, mert ő erős volt és megszökött, és legyőzte az ellenséget.

A kisfiú anyja haragudott magára, hogy nem tudott uralkodni a deszkapalánk látványa keltette érzelmein, érezte, hogy sírása, rémülete felkavarta az iszapot, előhívta a gyerekéből azt, amit egy gyereknek nem lenne szabad tudnia. Megfogadta, hogy soha többet nem beszél fiának a gettóról, a halottakról, a deszkapalánkról.

Elkésett. A gyerek ebben az emlékektől terhes családban élte le élete első öt évét, a suttogásokból, az elharapott szavakból, a könnyekből, anyja, apja, nagyanyja időről időre feltörő – ugyan rejtegetni próbált – fájdalmaiból már összeállt benne szülei megélt története. Valószínűleg megérezték ezt a körülötte élők is, mert egy idő után nyíltabban beszéltek a múltról, jobban utat engedtek a fel-feltörő emlékezésnek, az elfojtani próbált fájdalomnak.

A gyerekbe lassan beleivódott szülei emlékvilága, s voltak ébren töltött pillanatai, még inkább álomban töltött idők, amikor úgy tűnt számára, hogy ő is ott volt a Kazinczy utca 6-ban, abban az élőktől és halottaktól zsúfolt, csontig hatoló hidegségű, bűzzel terhes lakásban, s néha mintha ő is látta volna a Dohány utca közepén a behavazott peremű deszkapalánkot is.

Tudod, el kellett innen mennünk.

Földes Györgyi

MÁSOD-, ÉS HARMAD-GENERÁCIÓS HOLOKAUSZT-TRAUMA FEMINISTA VETÜLETBEN

(Marianne Hirsch – Turi Tímea, Csobánka Zsuzsa, Clara Royer)

Amikor pár hónappal ezelőtt a Kertész-emlékülésen Turi Tímea visszaemlékezését hallgattam (*A boldog Kertész*),[1] nem is annyira az íróról mondottak érintettek meg, vagy az elméleti eszmefuttatás a holokaussztapasztalat művészi közvetíthetőségének problematikusságáról, hanem az esszé bevezető két bekezdése a szerző nagymamájáról, és a vele kialakított viszonyról – holott persze a szöveg törzsrésze is rendkívül fontosnak tűnt már akkor is, ráadásul koherens módon illeszkedik bele a nagyanya-sztori is, egyik a másikat magyarázza, illetve a másik az egyiket illusztrálja. Megérintett, mert bizonyos értelemben hasonló volt a kapcsolatom, ha nem is a nagymamámmal, hanem az ő holokaussztörténetével és traumájával, az ő traumatikus csöndjével, az alapvető „nem értem", „nem tudom"-érzésemmel, illetve az egész családkép és az önazonosság ettől igencsak áthatott voltával – és ez minden bizonnyal sok családban így van.

Ezt persze pszichológiai szempontból is számos kutatás igazolja, bár ezeket főként a második nemzedéknél végezték el.[2] Békés Vera A. így foglalja össze ezek eredményeit: a (poszt)holokauszt-szindrómában szenvedő szülők gyerekeinek gyakran nehéz, szorongással, depresszióval terhelt családi légkörben, visszavonult-elszigetelődő életmódot folytatva kellett felnőniük. A túlélők gyermekeiket sokszor túlóvták,[3] s néha rajtuk keresztül kompenzáltak (a nácik kudarcának élő bizonyítékaként tekintettek rájuk, gyakran a család újjászületését és a reményt képviselték, s nem kevesebb volt „rájuk bízva", mint hogy enyhítsék a fájdalmakat, betöltsenek egy érzelmi űrt, kiteljesítsék elvetélt vágyaikat).[4] Máskor viszont a szülőket lekötötte a gyász (vagy az új országban kezdett élet nehézségei), és a gyerekeik igényeit túlságosan megterhelőnek érezték.[5] A második nemzedék tagjai a hatalmi figurákkal – köztük a szülőkkel szemben is – olykor dühösen viselkedtek, érzelmi reakcióik gyakran bonyolultak voltak, haragudtak rájuk, de ez az érzés bűntudattal párosult (a szülőkkel szembeni szokásos reakció: „hogy bánthatok valakit, aki annyit szenvedett").[6] Más megfigyelések szerint, míg a közvetlen túlélők képtelenek voltak az agressziójukat kifejezni, gyermekeiket próbálták erre bátorítani, emiatt a kamaszoknál az átlagosnál több agresszív kitörés volt tapasztalható; ugyanakkor ők is érzékenyebbek lettek az emberi brutalitásra, s tudatosították magukban saját agressziójuk lehetséges következményeit.[7] Ezek után nem meglepő, hogy a má-

sodik generáció által nevelt, de még a nagyszülőkkel is általában erős érzelmi kötődésben álló harmadik generáció sem mentes ezektől a sérülésektől, még ha az ő esetükben a szakirodalom már kifejezetten „tünetcsoportról" nem beszél.

Nehéz az identitás megélése is.

A holokauszt „gyermekeinek és unokáinak" úgy kell elszámolniuk magukban a múlttal, megérteni a felmenőket, azok szenvedéseit és kitaszítottságát, hogy a saját identitásuk ne legyen traumatikus – például oly módon beépíteni az identitásukba a zsidóságukat (más esetben persze: cigányságukat stb.), hogy az ne mártíriumnak vagy sorscsapásnak tűnjék, ne eleve kirekesztettnek vagy kisebbrendűnek véljék magukat (persze a közeg, a politikai légkör és a kellő kollektív történelmi múltfeldolgozás hiánya még sokat ronthat ezen). Szintén fontos mozzanata ennek a „nemzedéki zavarnak" a holokauszt utáni hallgatás, mármint hogy sokszor előfordul, hogy az emlékek egyedi megbeszélése a túlélők traumatizáltsága, benső csendkényszere miatt megszakad (vagy olykor a sajátos traumatikus emlékezeti formák miatt csak átalakul a realitáshoz képest), miközben meg lelkileg, traumaként mégiscsak rájuk nehezedik a tapasztalat; ráadásul – kollektív emlékezetként – a holokauszt a zsidóság múltjának kitörölhetetlen részévé, az identitás referenciapontjává vált.

Amint azt Marianne Hirsch is írja *The Generation of Postmemory* című tanulmányában,[8] a holokauszt túlélőinek gyermekeit (sőt, unokáit is) fogva tartja egy „mélyen interiorizált, de furcsa módon ismeretlen múlt" (Eva Hoffmann); „megszállottan foglalkoztatja őket egy történet, melyet át sem éltek" (Helen Epstein). A túlélők vagy áldozatok leszármazottai tehát olyan mélyen kötődnek az előző generációk múltbeli emlékeihez, hogy ezt a kapcsolatot emléknek kell neveznünk – ugyanakkor ez az „átadott" és „kapott" emlékezet különbözik a tényleges szemtanúknak, résztvevőknek a visszaemlékezéseitől: mivel nem szemtanúk, náluk már nem az emlékek visszahívásáról van szó, az utóemlékezet történetek, képek és magatartásmódok révén működik, képzeleti munka, kivetítés, alkotás révén megy végbe.

Egy közbevetés: az utóemlékezet persze nem csupán a tényleges leszármazottak emlékezete, mai holokauszt- vagy történelmi múltfeldolgozó szöveget írhat bárki, a holokauszttrauma társadalmi és kulturális szinten is hat természetesen – mi azonban most a családi vonatkozásokkal bíró művekkel foglalkozunk kitüntetetten.

Jan Assmann a kollektív emlékezet két típusát különíti el, egyfelől a „kommunikatív" emlékezetet (az „életrajzit" és „faktuálist", amely például a mi esetünkben testileg és affektív módon megy át a családi csoportosuláson belül), másfelől a „kulturális" emlékezetet (archívumok, könyvek, rituális megemlékezések).[9] Aleida Assmann pedig négyről beszél: az első kettő, az egyéni és családi emlékezet Jan Assmann kommunikatív emlékezetéhez rendelhető, a politikai és kulturális/archivált memória pedig a kulturális emlékezet részeinek tekinthető.[10] Amikor a holokausztáldozatok beszélnek, írnak tapasztalataikról a házastársaknak, testvéreknek, gyerekeknek, vagyis amikor nem a „csöndbe csomagolják" a velük történteket, akkor a család nyelvén beszélnek, ami közvetlenebb és könyörtelenebb, mint a nyilvános, társadalmi beszéd, illetve sokkal egyedibb, testiesebb és affektívebb. Az egyének ugyanakkor társadalmi csoportok részei is, osztják azok hitrendszereit, melyek aztán „keretbe foglalják ezeket az emlékeket, és narratívába és forgatókönyvekbe formálják őket", s a bensőséges családi tudást is széles körben elérhető képek és narratívák közvetítik. Ezért, amint Marianne Hirsch írja, a családi élet még „legintimebb pillanataiban is körül van fogva a kollektív képzelettel, a képzelet nyilvános, generációs struktúrái és a közös történet- és képarchívumok más irányba téríthetik az egyéni és családi emlékezet átadását".

Hogy bánthatok valakit, aki annyit szenvedett?

Mellesleg az irodalom is ilyen, az irodalmi szövegek is áthatják az egyéni emlékátadást, és onnan (is) várhat az utónemzedék tagja választ saját kérdéseire, tudáshézagaira – persze bizonyos értelemben hiába. Ismét a Turi-esszéből idézve: „Úgyhogy Kertész Imrét én nagyon önző módon kezdtem olvasni, hátha megtudok valamit ennek a gyógyíthatatlan betegségnek a természetéről. De

ÉS AKKOR A HÁTSÓ SOROKBAN KETTŐ UTASTÁRS GUNYOLODNI KEZDETT, HANGOS ALPÁRIAS MEGJEGYZÉSEKET TETT A ZSIDÓKRA.

Kertész könyveiben semmi sem úgy vezetett vissza a saját történetemhez, ahogy vártam volna: nem kaptam kulcsot, még ha értelmet nyert is néhány motívum."

A második generáció tehát nagyban a belső képzelet erejére hagyatkozik, de ezt áthatják a nyilvánosan elérhető narratívák és képek is – utóbbiak egy jelentős része persze családi fénykép volt valaha. A fotó fenomenológiája alapvető eleme Hirsch utóemlékezet-koncepciójának, mivel a fényképek belépést ígérnek az eseménybe, azt sugallják, hogy az megközelíthető, és feltételezett ikonikus és szimbolikus ereje révén kivételesen hatásos médiumává lesz a továbbra is elképzelhetetlen emlék átadásának (Hirsch itt Peirce jelelméletét kölcsönvéve állítja, hogy a fotók egyszerre indexszerűek és ikonszerűek is, sőt a szimbolikus státuszra is képesnek mutatják magukat, néha túl könnyen is). Hirsch idézi Didi-Hubermant is a fotografikus kép kettős uralmáról: mintha egyszerre lenne meg bennük az igazság és a homály, a pontosság és a szimulákrumszerűség. Nem véletlen tehát, hogy számos utóemlékezet-szöveg (sőt, képregény) központi motívumai a fotó/fotók, amelyet vagy amelyeket/megtalálnak, nézegetnek, rá alapozva nyomozást kezdenek a múltról, amelyek narratívát indítanak vagy kísérnek, gondoljunk csak Modiano *Dora Bruder*ére, Sebald *Austerlitz*re vagy akár Art Spiegelman *Maus*ára – s ilyen lesz a majd általunk is elemzett *Csillag* is Clara Royer-tól, illetve ő éppen a fénykép fentebb említett kettős természetével (igazság-nem igazság) játszik el.

KÉPZELJE EL, HOGY MI TÖRTÉNT NEMSOKKAL EZUTÁN

Marianne Hirsch saját elméletét feministának mondja, s az

emlékezet – család - fotó

fogalomtriádot emeli ki általa e kulcselemeivé, nyilván mint az átadás, a zsidóság (anyai vonalon való) örökítésének, és az intimitás nőinek mondott zálogait, s ezeket én is vizsgálni igyekeztem az általam példaként hozott regényekben. Mindezt köti még két, a holokausztemlékezet kapcsán gyakran hivatkozott női pszichoanalitikus trópushoz is: az *anya elvesztésének* trópusához és az *anya-gyermek elválasztásának* fantáziájához is. Ezek a trópusok megjelennek Clara Royernál is, mint ahogy Csobánka Zsuzsánál a *szülés*, *anyaság*, illetve a *szexuális erőszak* témáihoz (is) rendelhetők valamiképp. Az utóbbiak, a speciálisan női tapasztalatok mint úgynevezett tipikusan „női témák" ugyancsak fontosak ebből a szempontból, még ha vizsgálatukat önmagukban a feminista elmélet olykor naiv módon esszencialistának is mondja: de ha szintet váltunk, s azt is szemügyre vesszük, miképpen artikulálódnak ezek a narrációban, túl is mutatnak önmagukon.[11]

Csobánka Zsuzsa *Majdnem Auschwitz* című műve[12] családregény, három generáció sorsát foglalja össze, főként a keretet, a nagyszülők (a Birkenaut megjárt Jákob, és a Dunába belőtt, de onnan szerencsésen kiúszó Edit), illetve az ő nyomdokaikban járó, utazásaik és hányattatásaik fontos állomásait végiglátogató unokájuk életét. Hitelesen működik, mert a szövegben nagyon gyakori a nézőpontváltás: a történteket megismerhetjük a nagymama és János, az unoka szemszögéből, de olykor Jákob felől is, illetve más szereplők – Erzsébet (János felesége), illetve egy barát, Goran és főként szerelme, Lulu – fókuszából. Ezekből az egységekből épül fel a regény, de még ezek a részek is apró cserepekre esnek szét, lírai futamokra, futó benyomások rögzítésére, rendkívül testies, illetve (szexuálisan és nem szexuálisan) érzéki leírásokra, olykor szinte látomásos vagy szürrealisztikus képekre, asszociációkra, hasonlatokra, metaforákra. Mozaik, nehezen kibogozható ábrarengeteg, csak messzire ellépve látható az egész. Az olvasó számára olykor nehezen kibogozható történet a narratíva komplexitása miatt, amelynek egyfelől intenzív képisége és érzékisége jellemző, az emlékfelidézés flashbackszerű egységekben történő volta, illetve mintha álom- és fantáziaképek vegyülnének az emlékező vagy az emlékeket értelmező, azt megfejteni akaró, arra rágondoló hozzátartozók fejében (itt leginkább Edit perspektívájára gondolhatunk, aki próbálja megfejteni Jákob családelhagyásának mozgatórugóit, de ilyen Janeknek a szüleihez és azok traumatizált viselkedéséhez való viszonya is.)

Idézve egyes poszttraumás kutatásokat,[13] ezt a regény- és narrációszerkezetet kapcsolhatjuk a traumaem-

lékezet minőségeihez is, amennyiben abban az érzelmi és érzékszervi tapasztalatok dominálnak, még ha kevéssé pontosak is; az elemi észlelési folyamatokhoz nem tartozik olyan reflexió, amely összetettebb kognitív folyamatokat működtet, s az énre utal;

a traumaemlékek inkoherensek és töredezettek,

szervezetlenül, strukturálatlanul léteznek, mivel hiányoznak belőlük a fogalmi kapcsolatok, továbbá bennük megborul az időstruktúra is.

S ezen kihagyásosságot erősítheti meg, hogy másfelől a női holokauszt-memoárokat, – önéletírásokat a szakirodalom még nagyobb fokú elliptikussággal és testiességgel („beszélő test"), jellemzi, mint a férfiak visszaemlékező szövegeit.[14] (Csobánka Zsuzsa regényében ez az emlékezésforma természetesen tematizálva, szereplőkhöz rendelten jelenik meg, nem egy önéletrajzinak tekinthető szerző felől.)

S itt fontosak a konkrét-tematikus női vonatkozások is: minthogy a gyakori nézőpontváltás miatt fontos – bár nem kizárólagos – szerep jut a női perspektívának, onnan egyfelől a női szemszögből tekintett szexuális aktus, az erőszak, illetve a terhesség és a szülés nagyon hangsúlyosan kerül bemutatásra – olyan cselekvések, amelyek összekötik a nőit a testtel, a genetikussal, a zsidósággal, a traumával. Az utóbbit tekintve: nemcsak Edit, illetve Lulu saját szülése meséltetik el rendkívül érzékies – csontig hatoló – módon, hanem a szülés halálos kínzássá fajulása a holokaussztraumával összekapcsolódó fantáziákban is: Edit, aki nyilván tudni szeretné, mi történt férjével a koncentrációs táborban, szeretkezés közben is halálos végű orvosi kísérletekről fantáziál, amelyeknek a férfi esetleg szemtanúja lehetett: szülő nők lábát összekötözték, és szörnyű kínok között hagyták őket meghalni kisbabájukkal együtt.

S ez megint identitásregény is: a harmadik generációs János végigjárja mindazokat a városokat, ahol nagyszülei megfordultak: Krakkót, ahol megismerkedtek, Auschwitzot, Birkenaut, ahová nagyapját hurcolták. Talán csak úgy tud szembenézni a feleségét elcsúfító, gyötrelmes betegséggel, ha legalább a saját létezésének azon forrásait tisztázza, amelyek visszatükrözik ő és Erzsébet viszonyát. Ezekbe beletartozik a szenvedés, konkrétabban a holokauszt áldozatainak szenvedéseinek közelről való megtapasztalása is. János múltkeresése persze nem ilyen egyszerű ok-okozati viszonyon, direkt és egyértelmű reláción alapul, semmi nincs meghatározva, s ami megfelelésnek tűnik, az is elcsúszik: a múlt a jelen részévé válik ugyan, de a sok törmelék együtt áll össze valamivé, s az így létrejövő mozaik mint tükör mutatja meg a megváltódás lehetetlenségét, az elvágyódás, az elkülönböződés uralmát. Az összes emberi kapcsolat tehát, különösen a szerelmi viszony eleve szenvedésre ítéltetett, „majdnem Auschwitz". Vagyis bár Editnek a nyilas suhanc által való szexuális zaklatása és a Dunába lövetése, az orvosi kísérletek a lágerben erősen hatnak, a holokauszt itt már nem csak tényleges élményként, hanem viszonyfogalomként, metaforaként is szerepel. „A szerelem újra és újra megteremti a távolságot ember és ember között, két ember közt annyit hagy csupán, mindketten megéljék, egyszerre hajlíthatatlan és feloldhatatlan ellentét feszül közöttük (...) ember emberben fel nem oldódhat, hiszen mindig a magányra figyelmeztet jelenlétével a másik." A valakivel való együttlét önmeghasonulás, csak a puszta létemmel a másiknak is fájdalmat okozok.

Clara Royer *Csillag* regénye 2011-ben jelent meg franciául, majd Magyarországon is 2013-ban.[15] A szerző eddigi életműve szinte mindvégig a közép-kelet-európai és zsidó identitás, illetve a holokaussztapasztalat körül gravitál: doktori értekezése a közép-európai-zsidó lét- és magatartásformákkal és identitáskérdésekkel foglalkozik alapvetően irodalmi szövegekben; társ-forgatókönyvíróként pedig a *Saul fiá*ban kifejezetten az auschwitzi Sonderkommando tagjainak állít emléket. Bár az Oscar-díjas filmben az apa-fiúi leszármazás tematizálódik – viszont azt a rendezővel, Nemes Jeles Lászlóval közösen írták – a *Csillag* kifejezetten a másik leszármazási vonalat, a zsidóság számára talán még sokkal megalapozóbb női (anyai) köteléket és örökséget emeli ki.

A *Csillag* úgy holokaussztörténet, hogy

Mélyen kötődnek az előző generációk múltbeli emlékeihez.

egy holokausztörténet fonákja:

a narrátor, Ethel történész barátja révén egy fényképhez jut, amelyen nagymamáját ismeri fel, nyakában egy kereszttel – a nagymamáját, akit addig zsidónak és holokauszt-túlélőnek tudott, mert annak mondta magát, s aki ráadásul Alzheimer-kóros, így már nem faggatható tovább a múltról, sőt, már nem is rendelkezik voltaképpeni identitással sem. Ettől kezdve egy nyomozás és egy mély személyes krízis tanúi leszünk, amelynek során nem csak a szeretett nagymama kiléte, hanem a hozzá – és az anyához való – viszonyulás, illetve voltaképpen az unoka saját identitása rendül meg (a szerelméhez is, de ez a bizonytalanság másfelé vezet).

Ezáltal a judaizmus alaptételei is megkérdőjeleződnek valamiképp: csak a vérségi leszármazás, s ezen belül az anyától továbbörökített zsidóság tekinthető meghatározónak, vagy létezik a szív zsidósága is? (Ez a dilemma nem csak Ethel kérdezői horizontjában létezik, a nagymama énkonstruálási stratégiája is ezt példázza, saját meggyűlölt családjától és az a körükben átélt traumáktól menekült az üldözött család felé, majd élettörténetét átírva azonosult zsidó barátnőjével, írta be magát a helyére) A másik pedig – bár az előbbihez kapcsolódva – a pszichológiai vonatkozás: Ethel és az anyja örökletesen ezt az ál-Marie-féle identitást, emlékeket, anyaképet, férfiakhoz való viszonyt teszi a magáévá (mert e lánc része Ethel anyja is, amennyiben Marie fiktív személyiségét modellnek tekintve alakítja szerelmi kapcsolatait és autonómiáját, illetve – bizonyos értelemben annak gyermekkori traumája nyomán – kasztrálja is a férfiakat). Mindez összefonódik amúgy az anyai elhagyással és újrafelismeréssel is, melyek – mint említettük – a holokausztemlékezet női trópusai. Egyrészt Marie tényleges anyja a kislány szeme előtt hal meg, zsidó barátnőjét viszont saját anyja nem vállalja, egy árvaházban hagyja; s amikor hatvan évvel később a narrátor számára az emlékezetét vesztett Marie megszűnik nagyanya lenni, rátalál a vele félig-meddig azonos – mert kölcsönvett életrajzú – zsidó barátnőre, akiben egy pótnagymamát nyer (ráadásul akitől az Ethel nevet örökölte is). A regény legfőbb narratívuma azon alapul, hogyan dekonstruálódik, majd konstruálódik újra párhuzamosan vagy tükörszerűen a nagyanya képe (kívülről) és az unoka szubjektuma (belülről).

ÚGYHOGY KÉREM, AZ AJTO KINYÍLT
ÉS A KETTŐ UTAS MEGJEGYZÉSEKET TÉVE
DE LÁTHATÓAN LEDÖBBENVE LESZÁLLTAK

Egy kis kitérő: a zsidó család, s benne a férfi, illetve a női szerepe, pontosabban a zsidó maszkulinitás krízise Clara Royer-nál amúgy irodalomtörténeti vonatkozásokat tekintve is megjelenik, amikor tézisében arról ír, hogy a két háború közötti férfiíróknál (Pap Károly, Zsolt Béla, Komor András) az apai hatalom elnyomóként tűnik fel, ugyanakkor negatívba fordul át az anya szerepe is (az anya menedéket kínálhatna az apa törvénye elől való menekülésben, de sokkal inkább az igényelt szeretet folyamatos elárulójaként és/vagy kasztrátori szerepben lép fel, más női szereplők viszont megmentő, megváltó szerepet vállalva lépnek a helyükbe).

Vissza a regényhez: a „nyomozás" során kiderül, Marie talán azért is bújik egy hozzá érzelmileg közel álló személy, barátnője bőrébe (még ha utóbb ki is derül, nem „bitorolja" az identitását), mert őt magát is súlyos traumák érték. Ezt a lépést indokolhatja a traumaemlék természete is, mert olyan fokon megrengeti az énről és a világról alkotott elképzeléseket, hogy az illető nem érzi többé magát ugyanannak a személynek (a traumaemlék kívül rekedhet az önéletrajzi narratíván, mert nem koherens az énről alkotott elképzelésekkel, sémákkal, logikai konzisztenciával és narratív eljárásokkal).

Ethel, az unoka, aki illusztrátor, képekben él: s számára magát a krízishelyzetet is egy kép okozza, egy fotó, amely médiumnak – mint fentebb láttuk – az emlékezet szempontjából is fontos szerepe van, még ha itt egy másféle, éppen nem zsidó hajdanvoltot elevenít fel. Másrészt a lány a vizualitáshoz folyamodik abban a tekintetben is, hogy identitásválságát rajzokkal próbálja oldani, és nagyanyja valójában még nem is teljesen újrakörvonalazódott történetét egy képregényben próbálja feldolgozni. Ezen a ponton felsejlik előttünk a párhuzam Art Spiegelman már említett *Maus*ával, amely szintén egy leszármazotti feldolgozási kísérletet mutat be, a főszereplő az apjával történő beszélgetések alapján rajzolja meg képregényét. Azonban nem ez a jól ismert mű az egyet-

len holokauszt-képregény, hasonló témájú munkák még: Bernie Kriegsteintól a *Master Rice*, Osanu Tezukától az *Adolf*, a *Wrzesie – Antologia Komiksu Polskiego*, Pascal Crocitól az *Auschwitz* és Eric Heuveltől a *Die Suche*.[16] Talán nem tévedés a rajzos feldolgozás okait nem csupán Ethel foglalkozásához, hanem magának az (utó)emlékezeti aktus természetéhez is rendelni: egyfelől a holokausztesemény és -traumatikus élmény verbalizálhatatlanságához, illetve a még gomolygó, nem minden részletében ismert történet csupáncsak most körvonalazódó voltához.

S hogy összekapcsoljuk a kezdeteket és a lezárást: Turi Tímea esszéjének és Clara Royer regényének is megalapozó motívuma a *csillag* (utóbbinak a címe is ez, a francia eredetinek is, így, magyarul), amely egyszerre szolgál a zsidók megbélyegzésére, válik az egész holokauszt szimbólumává, s közben becézés is, mindkét szövegben a túlélő nagymama szeretetteli viszonyulását fejezi ki az unoka felé, de így-úgy árulóvá válik. A regényben maga a szó az állítólagos – de nem valódi – magyar származásra is utal (a nagymama magyarul becézi az unokát), illetve a medál mint jelölő hiányzik, helyette keresztet hord nyakában a fényképen látható kislány. Turi Timeánál pedig: „A sarokban volt az ágya, amiből nem emlékszem, hogy bármikor felkelt volna, néha mellé kuporodtam mesélni – emlékeim szerint mindig én meséltem neki, és nem ő nekem –, és amikor óvodába indultam az anyámmal, néha utánam kiáltott, hogy „csillagom". A falra másztam ettől a csillagomozástól, idegesített, hogy miért nem használja a szavakat arra, amire valók, miért beszél félre puszta negédességből." Egy szó, „csillag", amely épp e metaforikus volta miatt (zsidóság és szeretet) árulóvá, őszintétlenné válik, vagy csak annak érzett az leányunokák felől – kötne, de el is szakít, ugyanannyira kapcsol, mint amennyire meg is hiúsítja a közeledést.

JEGYZETEK

1 Elhangzott: Nyomkeresők – Kertész Imre-emléknap, Kelet Café, Kelet Kult, 2017. ápr. 1. Azóta megjelent: Turi Tímea: A boldog Kertész, Jelenkor, 2017/5., 628-629.
2 Összefoglalóan: Békés Vera A.: Trauma és narratíva: A Holokauszt-trauma reprezentációja.
3 Wanderman, E.: Children and Families of Holocaust Survivors: A Psychological Overview. In: Steinitz, L. Y. és Szonyi D. M. (eds.): Living After the Holocaust: Reflections by the Post-War Generation in America. Bloch Publishing Company, New York, 1975. Krystal, H.: Trauma: Consideration of its Intensity and Chronicity. In: Krystal, H.: és Niederland, W. G.: (eds.): Psychic Traumatization: After Effects in Individulas and Communities, Boston, Little, Brown, 1971.
4 Wardi, Dina: Emlékmécsesek. A Holocaust gyermekei, Bp., Ex Libris, 1995. Klein, H.: Families of Survivors in the Kibbutz: Psychological Studies. In: Krystal, H. és Niederland, W. G.: i. m.,; Barocas, H.és Barocas, C.: Manifestation of Concentration Camp Effect ont he Second Generation. American Journal of Psychiatry, 1973. 130/7, 821-831.
5 Sigal, J.: Second Generation Effects of Massive Psychic Trauma. In: Krystal, H. és Niederland, W. G.: i. m.
6 Uo.
7 Laub, D.és Auerhahn, N.: Reverberations of Genocide: Its Expression int he Conscious and Unconscious of the Post-Holocaust Generations. In: Luel, S. A. és Marcus, P. (eds.): Psychoanalytic Reflections ont he Holocaust: Selected Essays. Holocaust Awareness Institute Center for Judaic Studies University of Denver and Ktav Publishing Haus, 1984.
8 Marianne Hirsch: The Generation of Postmemory, Poetics Today, 29:1 (Spring 2008)
9 Jan Assmann: *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in früheren Hochkulturen (Munich, Beck)* (1997): Idézi még: Hirsch
10 Aleida Assmann (2006): Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtpolitik (Munich, Beck)
11 Lawrence Langer: Gendered Suffering? Women in Holocaust Testimonies. In: Women and the Holocaust, ed. By D. Ofer, L. Weizmann, Yale University Press, New Haven, 1998, 351-364.
12 Csobánka Zsuzsa: Majdnem Auschwitz, Bp., Kalligram, 2013.
13 Foa, E. B. és Rothbaum, B.: Treating the Trauma of Rape: Cognitive-behavioural Therapy for PTSD, New York, 1998, illetve: Ehlers, A. és Clark, D. M.: A poszttraumás-betegség kognitív modellje, Psychiatria Hungarica, 15(3), (2000) 249-275., idézi: Békés Vera A.
14 Lawrence Langer: i. m.
15 Clara Royer: Csillag, Paris, Pierre-Guillaume de Roux Éditions, 2011, Clara Royer: Csillag. Ford. Tótfalusi Ágnes, Bp., Geopen, 2013.
16 Kisantal Tamás: Az extremitás történetisége. Art Spiegelman: Maus. Egy túlélő története, In K. T.Túlélő történetek. Ábrázolásmód és történetiség a holokauszt művészetében. Bp., Kijárat, 2009, 169-212.

Radics Viktória

A TALÁLT TÁRGY VISSZAADÁSA

A „Világló részletek” eredet-aspektusa

A származás fogas kérdését Nádas Péter átalakította az eredet kérdésévé. Származásra rákérdezni ma nem lehetséges ártatlanul, a kérdés pillanatok alatt átharaphatja valaki torkát. Olyan előfeltevések, előérzetek, egyéni és kollektív történelmi tapasztalatok és friss élmények kavarognak ennek a ragadozó kérdésnek a bendőjében, amelyek lehetetlenné teszik az elfogulatlanságot és a nyíltságot. Nem tudom, Amerikában hogy van, de Európában ez a helyzet a származás ügyével; a hátsó gondolatok és a hátsó szándékok elszaporodtak benne, a kilencvenes években gyilkolt, lágerba zárt, és szimbolikusan, kipellengérezéssel, vagy akár szögesdróttal és golyóval ma is öl. Akkor is, ha nemzeti-etnikai, faji, és akkor is, ha szociális vagy vallási hovatartozásra vonatkozik.

A származással kapcsolatban nem lehet helyesen fogalmazni, nem lehet elég óvatosnak lenni, a túlzott óvatosság pedig kellemetlen. De szóba nem hozni is kínos, olyan, mintha a beszélő vagy kérdező kerülgetne valamit, ami talán szégyenletes, vagy talán bűnös, gőgös dolog, és ami súlyos következményekkel járhat, mondjuk azonnal az égbe meneszthet valakit. Képmutatásra is bőven ad alkalmat ez a kérdés. Rasszista hivalkodásra vagy sunyi elhallgatásra. Hogyan számoljak a fajommal, fajtámmal, a nemzetségemmel, famíliámmal, a népemmel? Hogyan szóljak róla? Sem a törzsi, sem a nemzeti érzelmű gondolkodást, mely összezár, nem szeretném visszalopni a későmodern gondolkodásba, mely szekuláris, nyitott és szabad, jobban mondva szabadságra vágyakozó, nyitásra hajlandó. Hacsak nem új militarizmusra sóvárog.

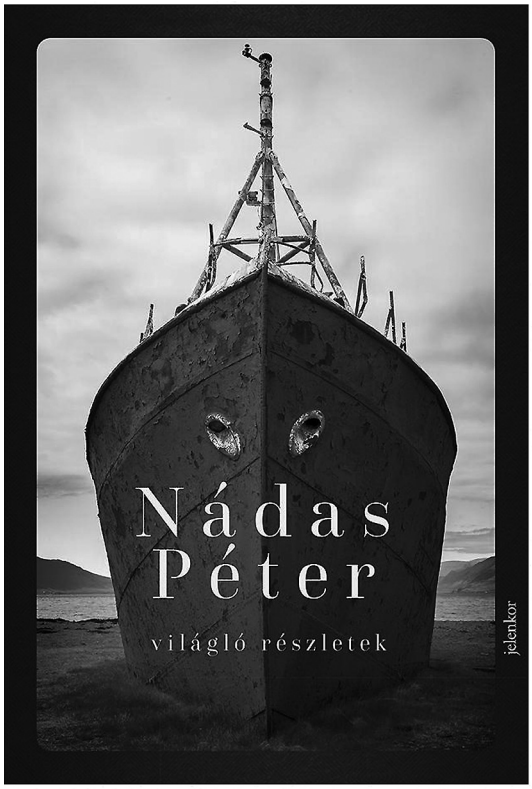
A *Világló részletek* ezerkétszáz oldala többek között úgy is olvasható – sok aspektust megenged, ezért, nem a terjedelme miatt kimeríthetetlen –, mint a származási, a törzsi gondolkodás nagyszabású dekonstrukciója, és a származási pátoszformák fölszámolása. Nem mintha a szerzőnek ez lett volna a szándéka, hanem mi, az olvasók figyelhetünk fel arra a módra, nyelvre, érzületre, azokra a struktúrákra és gondolatokra, ahogy ő, Nádas, a saját származásáról beszél – azaz arra figyelhetünk fel, hogy *nem* a származásáról, hanem az eredetéről beszél: testének és tudatának szerteágazó, delta-formájú eredetéről. A két dolog, test és tudat az őrületig összefügg, mégis más-más: a lélek, a gondolkodás, a tudat szabadabb, mint a test, mely az anyánk méhében nyerte el azt a formáját, melyen alapvető változások a halálunk órájáig nem fognak esni. Egy kisbaba fényképén ott az öregember, és fordítva. Nagyon szép rész a részletek világló özönében az, ahol a sajáttest részleteiről van szó, amelyek külalakját hol ettől, hol attól a szülőtől, nagyszülőtől örököltük – vagy az üköktől, ki tudja – véletlenszerűen, úgy, ahogy azt a természetnek összeválogatnia tetszett. Ezt a származástani kutatást mindenki elvégezte önmagán vagy a gyereke testén, megállapítván, hogy a nagyujj, a köröm formája, a haj vagy a csípő kiére üt. De a belső szervek esetében is tele vagyunk ilyen analógiákkal, egyezésekkel, amalgámokkal.

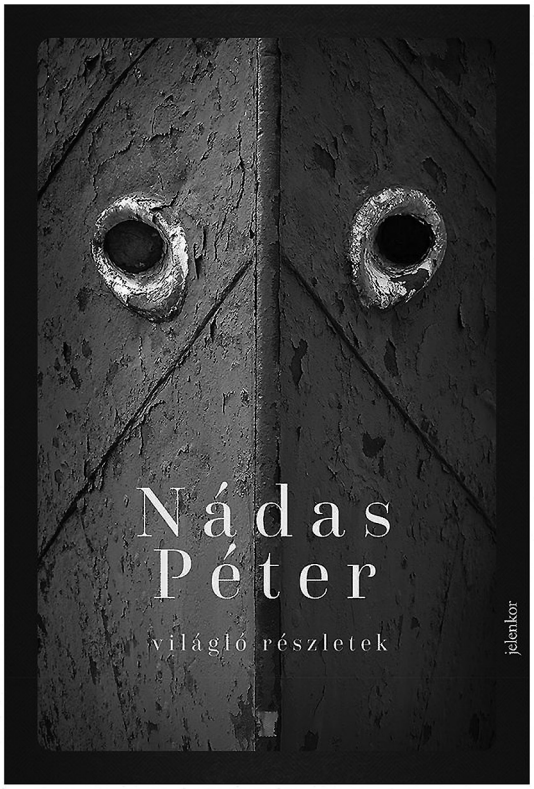
Nagy örökléstani tanulmányként is olvasható a *Világló részletek*, nemcsak fizikai és szervi, hanem idegrendszeri, agyi, szenzuális tulajdonságokat is öröklünk a felmenőinktől, indulatos vagyok, mint az öregapám, vitális, mint az anyám, gutaütésre hajlamos, mint a fél família. Jó eszét az anyjától örökölte. Melankolikus, mint az apja. Régen a lexikoncikkek így kezdődtek. Az ilyen népi megállapítások az eredetet firtatják, az eredet az a folyamat, mely mindenkit mindig foglalkoztat, és napjában százszor elemezzük emberekre, emberi és természeti jelenségekre, tárgyakra vonatkozón.

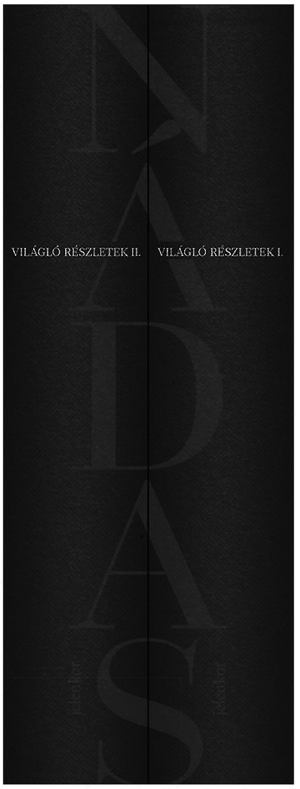
A származás és az eredet nem ugyanannak a dolognak a színe és visszája, hanem ugyanannak a dolognak a két

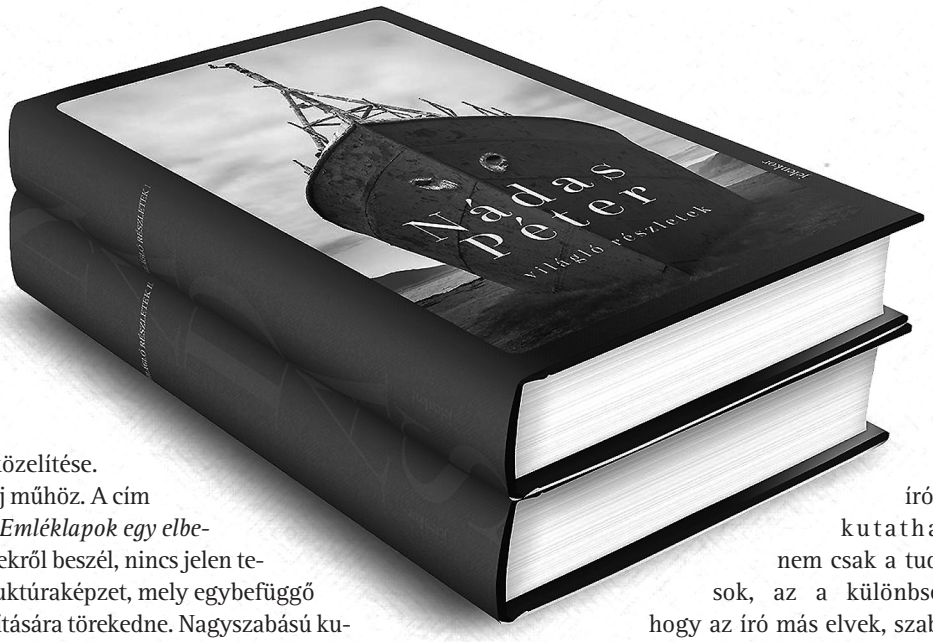
Nádas Péter

75 ÉVES

különböző megközelítése.

Menjünk közelebb az új műhöz. A cím *részletek*ről, az alcím – *Emléklapok egy elbeszélő életéből* – töredékekről beszél, nincs jelen tehát az a szándék és struktúraképzet, mely egybefüggő Nagy Elbeszélés kialakítására törekedne. Nagyszabású kutatás folyik, az világos: kutatás a személyes, az írott, az olvasott, a tárgyi, a képi, a szenzuális emlékezetben, az egyéniben és a közösben, amit nem akárki művel, hanem egy „elbeszélő". Aki nem ismeri Nádas Pétert, az is rögtön, az első oldalakon máris láthatja, hogy tapasztalt elbeszélő mesél, magyaráz itten, akinek minden mondata, félmondata jól formált, minden szava átesett a mérlegelésen. Egy író is kutathat, nem csak a tudósok, az a különbség, hogy az író más elvek, szabályok szerint teszi ezt, és másként, egyénien fejezi ki magát. Más célzattal. Egy tudós kutathatja bárminek vagy bárkinek a származását, egy író azonban ezt nem teheti, mert a műalkotás nem a tényekhez való eljutásban érdekelt, hanem a tények megformálásában, kidolgozásában, aláásásában vagy kibontakoztatásában, összefüggések teremtésében.

Nádas Péter

75 ÉVES

Mindannyiunkat borzasztó izgat a származás/eredet kérdése valamilyen, pl. vallási, filozófiai, szociológiai, történelmi, nacionális, faji vetületben, másoké és a sajátunké egyaránt. Az izgalmas problémát – most Nádas Péter kategóriáit használom – az archaikus, mágikus, mitikus és a mentális korszaknak megfelelő gondolkodással is meg lehet közelíteni. Ha mondjuk én azt állítom magamról, hogy balkáni cigány vagyok, önöknél azonnal beugranak archaikus, mágikus asszociációk, mítoszok csökött maradványai, és a származásom egyből egzotikus színekben fog tündökölni, kiszínesedik, elsötétül a nevem, meglódul a fantázia. Ha azt állítom magamról, hogy szerb származású pária lennék, megint másként domborodik a szerény vezeték- és utónevem. De mondhatnám azt is, hogy bosnyák származású vagyok, a Buna folyó mellől érkeztek az őseim Pannóniába, és a véremben hordozom a Buna csodálatos, türkiz barlangforrásának a misztikumát.

Nádas Péter nem szokott magáról identitáskijelentéseket tenni, annyit állít, hogy „elbeszélő", egy elbeszélő. Aki most a *Világló részletek*ben arra vetemedett, hogy utánajárjon az eredetének. Nem azt tárja fel, hogy az okmányok és a tények, a családfája alapján „zsidó származású", hanem a saját tudatának az eredete foglalkoztatja, hogy az „én"-je, aki él, gondolkodik, reagál és hallgat, mindenféléket ír, miért lett olyan, amilyen. A „zsidó származású" panel csak egyetlen alkotóelem az identitásképletben, hasonlóképpen ahhoz, ahogy az én szláv cigány származásomnak sincs döntő szerepe abban, hogy akként létezem, amiként, túlnyomórészt magyarul. Kőbányai János azt írta, hogy a „zsidó származású" kifejezés már eleve tartalmazza az elszakadás történetét vagy traumáját, hisz ha valaki „csak" „származású", akkor nem identikus avval, ahonnan levált, leszakadt, és ennek megissza a levét.

A „zsidó származású" panel csak egyetlen alkotóelem az identitásképletben.

Nádas Péter nem számol be elszakadásról, ellenkezőleg, mi más ez az ezerkétszáz oldal, ha nem kötés, kötődés az elődökhöz. Arról viszont beszámol, ahogy a származás dekonstrukciója (apai ágon) illetve tartalmának a felszívódása (anyai ágon) már a dédszüleinél, illetve a nagyszüleinél megtörtént, és így őneki nem lehetett már faji tudata, csak „mesterségesen" alkothatott volna magának olyat, ha akart volna, de éppen hogy nem akart. Mit jelent azonban a származás dekonstrukciója? A származás mágikus, mitikus, misztikus komponenseinek a lecsapolását, ami azoktól az előnyöktől és hátrányoktól való megszabadulással (vagy lemondással) jár, amit a származás ad, vagy amitől a származás megfoszt, és amelyek azért lettek mitikusak vagy misztikusak, sőt delejező hatásúak, mert a népi és a politikai, a poétikus és az erőszakos képzelet feltuningolta vagy misztifikálta a vélt vagy valós antropológiai jegyeket, a történelmi faktumokat és a hamistényeket, s nem ritkán nagy történeteket költött belőlük. Nádas hosszan idézi a művében az apai ági előd, Mezei Ernő képviselőházi fölszólalását a tiszaeszlári vérvád ügyében; a dédapja öccsének jól formált beszéde gyönyörűen példázza ezt a dekonstrukciós diskurzus-átalakító munkát, ami bizony lezajlott a magyar liberalizmus 19. századi virágkorában, a szekularizációval együtt. Nádas ezt a magatartást szellemi örökségének tekinti, és jól gazdálkodott a tálentommal.

Nádas Péter szülei ezen a vonalon hagyományfolytatók voltak, de a liberalizmusból áteveztek az internacionális kommunista utópia akkor még friss vizeire. A háború után eszükbe sem jutott, hogy a holokauszt roppant súlya alatt visszahátráljanak a származási gondolkodásba, és identitásképzésükben a faji komponensnek meghatározó szerepet tulajdonítsanak. Inkább előre szaladtak, s az internacionális áramlattal sodródtak. A holokausztról, ha nem is állt rendelkezésükre ez a fogalom, nem hogy tudtak, hanem ők ketten és a családjaik is megszenvedték, sok családtag nem élte túl. A tetejében, mint illegális kommunisták is üldöztetésnek, kínvallatásnak voltak kitéve. A faji komponens sorsdöntő volt a saját életükben és az övéik életében, hiszen emiatt halálra szánták őket, de ezt úgy fogták fel, mint ami más faktorokkal és szerencsétlenségekkel együtt az egész ország, az egész Európa, kivétel nélkül mindenki sorsát meghatározta, vagyis romba döntötte a hazát. Az újjáépítést jó szívvel és ép elmével nem bírták, nem akarták, nem kívánták a származási és a faji elvre alapozni. Nádas Péter olyan családi miliőben nevelkedett, ahol a faji, etnikai és a szociális származásnak nem volt különösebb jelentősége, nem volt magyarázó, ideológiaképző ereje, ámbár nem tagadták meg. Mert nem egy nagy, elemi erőről vagy mindent eldöntő faktorról van szó, hanem másmilyen struktúráról: tekervényes szálakról, kanyargó elágazásokról, semmibe vesző rojtokról. Változó és változékony, különféle megvilágításban más-más színben játszó, fluid dologról: az eredet ereiről.

Nádas pontosan elvégzi a családfa-kutatást is, ameddig el tud menni, elmegy, és ezt le is rajzolja az emléklapokon, a családfának azonban nincs se mitikus, se misztikus jelentősége az ő számára. Noha az „axis mundi" mint archetípus jelen van a gondolkodásában, ez nem a családfa, hanem az, ami: archetípus, aminek rengeteg konkretizációja lehetséges, de egyikben sem materializálódik. Látni a fákat, látni az erdőt. Nádas Péter gondolkodása mentális, szekuláris, sokszorosan reflektált, többperspektívájú, intellektuális, modern, pontosabban későmodern, van rálátása a modernitásra is. Archetípus, mítosz, (stilisztikai) varázs, spirituális esszencia, központi fogalom vezérszerepre nem tehet szert benne, ezek csak kísérőelemek lehetnek, amelyeket a reflexió mozgat.

A családfa-kutatás magától értetődően történelmi stúdiumokhoz vezette el az írót, amelyek viszont nem törzsi szempontúak, magyarán szólva nem a zsidók vagy a magyar zsidók története a fő kérdés, hanem annak a földnek, a hazának, az otthonnak a – katasztrofális – története, ahova született és ahol cseperedett, és amiben a zsidók története csupán egy szál a sok közül. Nádas a történelmet képtelen leszűkíteni egy fajta vagy etnikum vagy egy ná-

ció történetére, hiszen a történelem a *par excellence* szövevényesség, a helyzetek komplikáltsága, a viselkedések, magatartások eltérései, konfliktusai, a berekesztések és kirekesztések, túlélések és gyilkolások sokszögű bonyodalmai. Épp ezért a részletesség nem csak a tartalomra jellemző, hanem formaelv is nála.

A nagyszerű mimus, aki a Nádas, aki e képességét és hajlamát regényírásba oltotta, és mindenféle hangokat adott neki, ezúttal, a *Világló részletek*en dolgozva, magára maradt és „többedmagára" szorítkozott. Levetkezte a fikciót, hogy megnézze, ki ő, és a „honnan jöttünk, kik vagyunk, hová megyünk" kérdését most – ez a „most" tíz évig tartott – a saját mellének szegezze. Érdekes módon – a gondolkodás és az irodalom erejénél fogva – ez az „én" országossá nőtte ki magát, azaz beletorkollott a „mi"-be. Ezek nem a zsidók, például én, a jugoszláv is köztük vagyok. Az „énkutatás" a tét, mégis „mirólunk" van szó. A hosszú nyomozás során kiderül, hogy az „én" egy összetett entitás, bonyolult fizikai és szellemi létező, és nagyon távoli, közvetett köze van csak a fajtához. Hogy ez a „köz" és a közös miből áll, azt is elbeszéli az író, ahogy a cím mondja, részletesen, és ha mi olvasók megnézzük ezeket a részleteket, az identitásukat a legkülönbözőbb módokon valló vagy nem valló, a vallással, a régi kultúrával, a zsidóságukkal törődő vagy egyáltalán nem törődő egyedeket és párokat látunk faj helyett.

Nádas Péter a családi örökséget sok mindenben követve, sok mindenben nem követve szabadgondolkodó lett, politikailag nézve liberális demokrata, szabadelvű, aki tehát nem köti magát egy világteremtő princípiumhoz. Vallásilag keresztény, hatéves volt, amikor megkeresztelték. Hogy az istenhittel hogy áll, azt itt nem tárgyalja ki, ebben a műfajban ez nem fér el, de hogy szeret teológiai és vallási kérdésekkel foglalkozni, az biztos. Nem ateista, mint a szülei voltak. Nemzetiségileg pedig magyar. A magyar nyelv az élete, mondhatjuk minden pátosz nélkül, és a magyar kultúrában nevelkedett fel, ma is abban él Gombosszegen és Budapesten. Persze minden magyarnak másmilyen, gyakran teljesen másmilyen a magyar kultúrája, az övében nagyon erősek a világirodalmi beütések és a klasszikus filozófiai hatások, egyáltalán az európai kultúra átjárja, mint huzat a házat.

Hol itt a zsidó komponens? A régmúltban, az eredet ereiben, amelyeket nem tudunk követni a kezdetekig; abban a törzsi kultúrában, amitől Nádas Péter nemhogy eltávolodott volna, de a részese sem volt soha, csak a nagymamán, Nussbaum Cecílián keresztül részesült belőle, és már gyerekként, ösztönösen berzenkedve eltolta magától. És ott van a Mezei-ág magasan művelt, emancipatorikus felfogásában, amit viszont átvett. Ez más, mint az asszimiláció, nem beolvadást jelent, ellenkezőleg, az egyenrangúságot kívánja meg, sőt követeli. Egyenrangúak csak különféle, egyénenként is különböző civil emberek lehetnek. A törzsben és a katonaságban hierarchia van. Ennek familiáris, patriarchális verzióját az apja családtörténetén keresztül ismerte meg Nádas, és a saját életéből ezt is kivágta.

A zsidóság, az izraelita vallás és a zsidók könyves, tudós kultúrája, annak biblikus és világi része minden művelt embert befolyásol a mai napig, Nádast nemkülönben. A jogász és az irodalmár felmenői gyarapították ezt a tudós, immár európeérré vált műveltséget. Közülük sokan a rájuk terhelt zsidó származásuk miatt szenvedtek, haltak meg, rabolták ki, gyilkolták meg őket. Nádas László tíz munkaszolgálaton ment keresztül. Velük, a meghurcoltakkal és a halottakkal való szolidaritását az író évtizedeken át mélyítette, amennyire lehet, és még azon is túl – erről szól a *Világló részletek* egy remek vonulata, és a *Párhuzamos történetek* egyik fejezetcsoportja is. Élete legállandóbb faktorává változott ez a szolidaritás, azonban ez sem etnikai, hanem etikai alapú.

Nádas Pétert fiatal felnőttként konfirmált. Ő nem kitért – az ateista, aufklérista apja volt az, aki ezt hivatalosan megtette, bár nem kapott vallási neveltetést ő sem, és így nem volt miből „kitérnie" –, hanem a kereszténységet sajátította el. A konfirmáció nem formális gesztus volt a részéről. Egyébként a „konfirmálni" szót gyakran használja, ez azt jelenti nála, hogy a fogalmainkat ellenőrizzük, megerősítjük vagy sem, elvetjük vagy kiigazítjuk, csiszoljuk őket. Ebben az értelemben Nádas konfirmációja nem egyszeri aktus volt. Világszemlélete világi, a vallási érzéseibe és a metafizikai gondolataiba azonban a krisztianizmus is belejátszik, nem véletlenül hívják Krisztiánnak az *Emlékiratok könyv*ének egyik főszereplőjét, és Kristófnak a *Párhuzamos történetek* első személyű hősét. Belejátszik a metafizikájába a görög istenek ismerete, bűvölete és a velük való foglalatosság is. Mindenféle mitológiákban szívesen kószál. Van egy nagyon fontos mondat a *Világló részletek*ben ezzel kapcsolatban, nota bene: „Vallásuk nem magát az egyetemest testesítette meg a szemükben, hanem csupán személyükre bízott része volt az egyetemesnek". (II/373)

Mindenféle mitológiákban szívesen kószál.

Nádas Péter 1980-ban azt írta, hogy 1956-ban tudatosan is magyarnak „választotta" magát, és hozzáfűzi, hogy ez olyan volt, „mint egy konfirmáció". Befogadás és befogadtatás, a szó szellemi értelmében. Megjegyeztem egy gondolatát, amit a beszélgetőkönyvében mondott el Mihancsik Zsófiának: „Etikáról, ugye, akkor beszélünk, amikor bizonyos dolgokat nem tudunk, mert csak az Isten tudja őket. Vagy valaki más, aki nem mi vagyunk, s ezért rábízzuk magunkat." Erre a bizalomra roppant szükségünk van, mert különben megfulladunk a káoszunkban és elnyelnek a vak indulatok s a szenvedélyeink. Az „én", akiről a *Világló részletek* beszél és mesél, ezt az etikai instanciát is kereste a világban és a világon túl. Vajon megtalálta-e? Könnyen meglehet, hogy olyasféle feladat ez, akár a mindennapi imádság: nem maradhat ki nap, mert jön a nagy baj.

Végső István

HÓMAN, JÁVOR ÉS SZÉCHENYI EGY PERBEN

Balatonfüred zsidótlanítása – 1944

A balatonfüredi zsidók elszállítása

1944-ben a 20. század hatodik legmelegebb nyara volt. Ám nem csak emiatt forrósodott föl a levegő ekkor az országban. A háborús front közeledése mellett a zsidók jogés vagyonfosztása, gettósítása és deportálása volt a legfőbb közéleti téma akkoriban. Kevéssé ismert tény, hogy kiemelt fontosságú volt a zsidók minél előbbi eltávolítása az üdülőhelyekről és a strandokról. A balatonmenti településeken ugyan nem élt nagyszámú zsidóság, mégis a figyelem középpontjába került az eltávolításuk. Közülük érdemes megismerni a Balaton északi fővárosának holokausztját. Írásunkban dr. gróf felső-sárvárvidéki Széchenyi György (1910-1984) főszolgabíró és főispán népbírósági perén keresztül mutatjuk be, hogy a vészkorszak magyarországi stációjának utolsó szakasza miként zajlott le Balatonfüreden, a hazai elit akkor is igen közkedvelt strandközpontjában.

A népbírósági anyagból az derül ki, hogy Széchenyi György főszolgabíróként ellenséges volt a zsidókkal. Lesújtott azokra is, akiket meggyanúsítottak angol-barátsággal, megvádoltak élelmiszerrel visszaéléssel vagy az akkori törvények szerint jogtalan előnyök -például árja papírok – megszerzésével. Saját rokonságában is volt zsidó, de egyes állítások szerint azért nem intézkedett dr. Pető Ernő főorvossal szemben, mert az a szőlőjét ráíratta. A zsidók tűzifa- és húsvásárlását akadályozta. A Jacht Klubból kitiltotta ifj. Lóczi Lajosné, a híres geológus professzor nejét, aki Kállay Miklós volt miniszterelnök baráti köréhez tartozott. „*Menjen Palesztinába*!" felkiáltással dobta ki Rabl Sándort, aki panaszkodni merészelt ügye helytelen elintézése okán. Kosztolányi Gusztávnak és nejének nem engedélyezte, hogy 1944 augusztusában szüreteljenek, és a zsidó származású feleséget kitiltotta Füredről.

A Jávor eset

A volt főispán elleni feljelentését 1945-ben Kosztolányi Gusztávné és Jávor Pálné tette meg, ez indította el a népbírósági eljárást. Széchenyi, mint később töredelmesen bevallotta, nem kívánta elveszíteni állását, így „szívesen" kiszolgálta az egyre szélsőségesebb tisztségviselőket. A szélsőjobb kedvenc találkozóhelye lett a balaton-parti település. Állítása szerint a sokszor ott tartózkodó Sztójay Döme miniszterelnök, a térség országgyűlési képviselője, Hóman Bálint volt kultuszminiszter, Kultsár István miniszteri tanácsos, a Balatoni Intéző Bizottság elnöke, Baky László belügyi államtitkár és Remény Schneller Lajos pénzügyminiszter, va-

lamint az ottani csendőrüdülő vendégei is kifogásolták, hogy nem elég erélyes a zsidótörvények és rendeletek végrehajtásában, és „túl sok a zsidó Füreden". 1944 áprilisában belügyi nyomozók felszólították, hogy minden zsidót el kell távolítani a helyi szanatóriumból. Széchenyi a bencés rend vezetőjének kiadta az utasítást és mintegy 30-40 zsidót küldtek el a gyógyüdülőhelyről. Kultsár külön felszólította, hogy a Jávor házaspárral szemben is intézkedjen.

Jávor Pálné így emlékezett vissza az ominózus ügyre: „*1944 májusában egy pénteki napon érkeztem meg férjemmel együtt a füredi Erzsébet szanatóriumba. Már másnap figyelmeztettek, hogy ne menjünk le az étteremben, mert ha gróf Széchenyi György ottani főszolgabíró meglát bennünket, ebből kellemetlenségünk származhat. A szombati és vasárnapi napon többször hivatkoztak Széchenyire, hogy óvakodjunk tőle. Hétfő este a szanatóriumban a portánál egy cédula várt bennünket, amelynek értelmében a csendőrőrsre hívták férjemet. Férjem egy ottani orvossal az esti órákban visszatért és akkor közölte velem, hogy még hajnalban el kell hagynunk Füredet, mert megnézték irataink és annak dacára, hogy én, mint a párja' sárga csillag viselésére nem voltam kötelezve, a főszolgabíró utasítására el kell hagynunk Füredet, mert ellenkező esetben engem a tapolcai gettóba fognak vinni. Férjemet, pedig, mint németellenes 'személyt internálják.*"

Zsidók Balatonfüreden

1746-ban már egy hattagú zsidó család élt itt. 1784-ben jött létre az itteni zsidó hitközség. Számuk soha nem volt jelentős, de mégis meghatározó volt a jelenlétük. Volt temetőjük és 1855-ben zsinagógát építettek. Nagy hatást gyakoroltak a fürdőélet kialakulására. A helyi kereskedelmi életben és az értelmiségi területen is meghatározó volt a szerepük. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a 3826 fős településen 137 izraelita vallású (3,6%) és 9 zsidónak született keresztény hitű személy (0,2%) lakott. A balatonfüredi járásban 1941-ben 181 zsidót tartottak nyilván: Akali (3; 376), Alsóörs (6; 802), Aszófő (3; 367), Balatonarács (1; 962), Balatoncsicsó (2; 450), Balatonfüred (137; 3826), Balatonudvari (5; 290), Felsődörgicse (2; 221), Felsőörs (4; 920), Nemespécsely (1; 788), Örvényes (1; 211), Szentantalfa (4; 535), Tihany (3; 1027) és Zánka (9, 587).

A zsidó túlélők száma nem érte el az 50 főt. A balatonfüredi hitközséget Oblatt Sándor hitközségi elnök vezetésével 15 fő élesztette újjá. 1946-ban, a közösség pusztulását követően a zsinagógát eladták a hajógyárnak.

Széchenyi a néphatalom előtt

Széchenyi György Fejér vármegyei és Székesfehérvár thj. városi főispánt a Budapesti Népügyészség 9994/1945-1. számú vádirata alapján, a Budapesti Népbíróság 1948. november 5-én népellenes bűntett (Nbr. 15. § 2. pontja) miatt 3 év börtönbüntetésre, 5 év politikai jogainak felfüggesztésére és nyugdíjigényének elvesztésére ítélte.

Az indoklás szerint (a) 1944-ben többek ellen vizsgálatot indított a hatósága alá tartozó területen, hogy a zsidótörvények és rendeletek alá esnek-e vagy sem; (b) ezt nem csak a helyben lakókkal, hanem igazoltatás céljából a térségbe érkező üdülőkkel szemben is foganatosította és különösen figyelt a vegyes házasok érkezésére, így még többek között Jávor Pál színész felesége ellen is eljárást indított; (c) 1942-ben Vezér Lajos balatonfüredi hitközségi elnököt internáltatta; (d) kommunista ellenes kijelentéseket tett (e) rendeletet adott ki, hogy zsidónak tüzelőanyagot nem lehet eladni; (f) akadályozta liszt- és a több szobás lakások kiadását zsidók számára; (g) baloldali hivatalnokokat helyeztetett el munkahelyükről. Vallomásában Vörös János altábornagy is védte Széchenyit. Egyébként a sikertelen kiugrási kísérlet után a vezérkari főnök a nyilasok engedélyével 1944 októberében éppen Balatonfüredre vonulhatott vissza, ahonnan végül átszökött a szovjetekhez. A Népbíróságok Országos Tanácsa 1950. február 9-én a mellékbüntetést megsemmisítette és teljes vagyonelkobzásra, 5 év politikai jogainak felfüggesztésére, állásvesztésre és nyugdíjigényének elvetésére ítélte (II. Nbr. nov. 20. § 2. alapján).

Jávor Pál színművész a következőket adta elő vallomásában: „*1944 májusában feleségemmel együtt Balatonfüreden a szanatóriumban tartózkodtam, ahol értesültem arról, hogy gróf Széchényi György ottani főszolgabíró a zsidókat, sőt árja párjukat sem tűri meg a községben. Pár napi ott tartózkodás után egy este a csendőrőrsre hívtak, ahol közölték velem, hogy másnap reggel feltétlenül el kell hagynia a feleségemnek Balatonfüredet, mert különben a tapolcai gettóba internálják. (...) Ennek az intézkedésnek a következményeként több szélsőjobboldali újságban közlemények jelentek meg arról, hogy engem feleségemmel együtt kiutasítottak Balatonfüredről, és emiatt nem fogadtak be másutt, úgyhogy végül is Dékány András barátomnál Agárdon húzódtunk meg.*"

Zsidóellenes rendeletek özöne Füreden

Az ország más településeihez hasonlóan 1944 tavaszán itt is megkezdődött a zsidónak nyilvánított személyek jog és vagyonfosztása. Sárga csillag viselése, valamint kerékpárok, autók, rádiók beszolgáltatása, üzletek, ipartelepek bezárása kezdődött meg. A zsidó vagyon összeírását a helyi lap, a *Balatonfüred* is nagy izgalommal várta, mint cikkükben jelezték vármegyei szinten milli-

Széchenyi: a bősz antiszemita, antifasiszta és antikommunista

Sárvár-felsővidéki, gr. dr. Széchenyi György (Acsád, 1910. július 14. – Bonn, 1984. november 22.) főispán, újságíró apja gr. Széchenyi Pál (1880-1918) cs. és kir. kamarás, lovaskapitány, édesanyja mezőszegedi Szegedy Erzsébet (1881-1958) csillag-keresztes hölgy, felesége, Wanke Klára (1908-1982) volt.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen jogi- és államtudományi doktorrá avatták, de Gazdasági Akadémiát is végzett. 1940. május 9-től Zala vármegye aljegyzője lett. 1943. április 17 és 1944. szeptember. 13 között a balatonfüredi járás főszolgabírója volt. 1944. szeptember 18 és október 16 között Fejér vármegye és Székesfehérvár thj. város főispánjaként tevékenykedett. 1944. október 20-án a Gestapo 14 székesfehérvári személlyel együtt letartóztatta, de megszökött onnan. 1944 telétől, Budapesten a magyar ellenállási mozgalom egyik katonai alakulatánál harcolt. 1945-től eljárás alá vonták. Az Andrássy út 60. alatt többször megkínozták. Fogsága idején Péter Gábor is kihallgatta. Önéletrajzában azt írta, hogy perének tárgyalása idején számára ismeretlen tanúk vallottak ellene. 1948-ban népellenes vádakkal 3 év börtönre ítélték, majd internálták. Szabadulása után segédmunkásként dolgozott. Részt vett az 1956-os szabadságharc fegyveres harcaiban, Óbudán. Ezt követően 1956 novemberében, Belgiumban, majd az NSZK-ban telepedett le. 1960-ban a Bonn-Bad Godesberg-i Nemzetközi „*La Redoute Club*" elnöke és alapítója, rövid ideig a Politikai Foglyok Szövetségének elnöke volt. Az emigrációban számos cikke jelent meg. Ezeket általában Füredy Bálint álnéven írta, többek között a *Magyarok*, a *Kanadai Magyar Újság*, a *Délamerikai Magyar Hírlap*, a *Harmadik Út* című lapokban. Több könyvet is írt: *Doce annos entre cadenas 1944-1956*. Oviedo, 1957., *Graf Stefan Széchenyi. Ein persönliches Bekentniss*. Köln-Detroit-Wien, 1961.; *Ítélet földje. Elbeszélések Töttösy Ernővel*. München, 1962.; *Ungarn zwischen Rot und Rot. Ein Bericht aus den Jahren 1944-1956*. München, 1963.; *Gr. Széchenyi István, a magyar államférfi és európai gondolkodó*. Köln, 1963.; *Üldözöttek – Tanulmányok*. 1965.; *Halálgyárosok. Egy szomorú korszak jellemzése – Elbeszélések*.

Bonnban hunyt el, de sírja Burgenlandban, Vasvörösváron (Rothenthurm) található.

árdokról lehet szó. Másfelől a lap szerzői nagyon szerették volna már a zsidók eltávolítását, mert így, mint kifejtették: megszűnhet a zsidó erkölcstelenség, és a női (strand)divatra gyakorolt befolyásuk.

Mindeközben Széchenyi főszolgabíró többeknek engedélyezte, hogy Budapestre menjenek, míg néhány személy egyértelműen vallotta, hogy nem adott nekik erre vonatkozó jogosítványokat. Ilyenek voltak dr. Asztalos Lajosék, vegyes házasok, akik a feleség árja papírjainak köszönhetően megmenekülhettek volna gettósítástól. Végül legalább annyian álltak Széchenyi mellé, mint amennyien vádolták. Egyes zsidókat és baloldaliakat bújtatott, segített az emberüldözés idején. Viszont internáltatta Vezér Lajos hitközségi elnököt, baloldali magatartása miatt. 1944 áprilisában dr. Martos István füredi szanatóriumi főorvos és felesége valamint anyósa öngyilkosságot követett el. Emiatt is a főszolgabírót okolták, de Martosék egy rokona, aki olvasta búcsúlevelüket megvédte Széchenyit, szerinte családtagjai a zsidótörvények óta fontolgatták tettüket.

A főszolgabíró az önéletrajzi írásában kínosan elkerülte ezeknek az éveknek, hónapoknak az értékelését. Mintha semmi nem történt volna ebben az időben a járás területén. Érdekessége a füredi ügynek, hogy szinte mindenki úgy vallott, hogy Széchenyit nem érdekelte a gettósítás. Az egészet a helyi Zsidó Tanácsra hagyta.

A testület írta össze a zsidókat. 1944. május 16-án, kedden délután 5 órakor megkezdődött a zsidók tapolcai gettóba költöztetése. Az izraelita hitközség öt elöljárójának kellett felügyelnie és átadnia őket a kísérő csendőröknek. Balatonfüredről és a hozzá tartozó hitközségi területről összesen 153 személyt hurcoltak el. A kikeresztelkedett zsidók némelyikét keresztény hittársaik elkísérték a vasútállomásra. Stubna Józsefnét és lányát, Évát a teljes füredi adventista gyülekezet búcsúztatta. Mindketten elpusztultak a holokausztban. Három konvertita nőt az utolsó pillanatban „elengedtek", így a helyi lap céltáblái lehettek a későbbiekben. A vicc rovatban ugyanis, mint írták két férfi beszélget pünkösdvasárnapján: az egyik szerint szólni kellene a csendőröknek, mert három zsidó nő sétál a füredi utcán, a másik megkérdezi: „*Honnan ismered őket vagy honnan sejted azt, hogy ezek zsidók?*" Mire a válasz: „*Még ezt kérdezed? Nem látod, hogy nadrágban vannak?*"

Ezalatt a gettóba hurcoltak, Tapolcán, a Csányi László és Iskola utcákban, az izraelita elemi iskola és zsinagóga környékén voltak elszállásolva. A *Balatonfüred* – néhol finoman, máskor durván csipkelődve – így tudósított a gettóbéli életről: „*A ghetto hivatalos felülvizsgálata május 19-én volt. Egy bizottság járta végig a ghetto lakásait dr. Fehér János járási főszolgabíró vezetésével. Mivel nem mindenki kerülhet abba a helyzetbe, hogy nyüzsgő ghettot belülről megszemlélhet, néhány képben beszámolunk, hogyan is élnek odabent. Az első számú ghetto kapujában már várta a Zsidó Tanács a bizottságot. A jelentésből megtudjuk, hogy az első számú ghettoban 205, a második számúban pedig 539 zsidó van elhelyezve, összesen 734. Ez 326 család. Végigjárta a bizottság az összes lakást. Mindenütt rend és tisztaság. Szép munkát végeztek a zsidók erre az ünnepi alkalomra. Reméljük, hogy mindig ilyen rend és tisztaság lesz keresztény alkalmazottak munkája nélkül is a ghettoban.* (...) *Sok mindenre kell gondolni a ghetto megszervezésekor. Van 20 ágyas kórháza, külön fertőző kórháza. Két orvos látja el az egészségügyi szolgálatot. Szervezés alatt van a légoltalmi szolgálat.* (...) *Külön vannak elhelyezve az ortodox, neológ és a nem vallásos zsidók. Kü-*

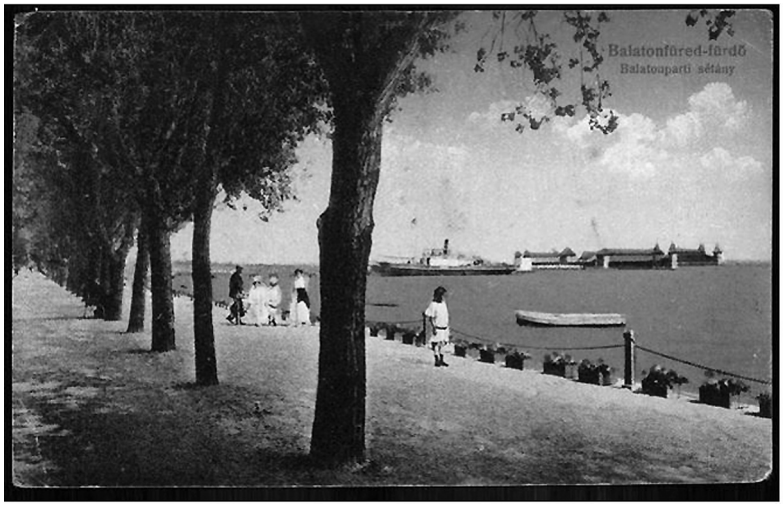
Jávor Pál
és neje

lön nyertek elhelyezést a kikeresztelkedettek is. (...) Mint hírlik, kedves családi jelenet is játszódott le már a ghettoban. Az egyik nap fiatalabb zsidók egymásnak ugrottak s egymást okolták, hogy ide kerültek. „Ti vagytok a hibásak –mondották a becsületesebbek – mert csaltatok, loptatok, feketéztetek. Nem hagytatok békét a keresztény nőknek. Pfuj, piszkos, becstelen zsidók.”"

Az országosan mindenhol elvégzett eljárás, a testüregi motozás után – amit 20 szülésznő és bába végzett – 1944. június 19-én, hétfőn a tapolcai gettó lakosait Zalaegerszegre, a téglagyárba vitték. A *Balatonfüred* ezt írta a – valószínűleg hirtelenjében elhagyott – gettóról: „*Elvitték internáló táborba a zsidókat.* (...)*Mindenütt a legnagyobb rendetlenség, összevisszaság. Szanaszéjjel hever az elhagyott lakásokban a nagy mennyiségű tojás, sok helyen kiöntve a liszt, a befőttek sokasága mindenfelé. Az ágyak rendetlenek, a szekrényekből sok ruha kiszórva a földre.*” A zalai megyeszékhelyről Auschwitz-Birkenau táboraiba deportálták a balatonfüredi zsidókat is.

Füred zsidók nélkül

A *Balatonfüred* a zsidók nélküli településről nem tudott teljesen jó szívvel tudósítani. 1944. júniusi számaiban azon kesereg, hogy „keresztény” „mohóság” lett úrrá a füredieken, akik a zsidó vagyont sokszoros túljelentkezés és elégedetlenség mellett akarták birtokba venni. A helyi pletykarovat szerint az egyik napszámos még a strandoló Sztójay miniszterelnököt is megkereste, hogy

Balatonfuredi
képeslap

ő „erkélyes házat” szeretne magának, és ebben segítse őt a kormányfő. Másfelől örömmel töltötte el az újságot, hogy a társadalom, a gazdaság és a kereskedelem megszabadult a zsidóktól és kiszolgálóiktól, az Aladároktól. A helyi újság híre alapján 1944. júniusban Széchenyi főszolgabíró a járás területén elrendelte az elhagyott zsinagógák elbontását. 1944. október második felében a nyilasok a füredi szanatórium első főorvosának, dr. Oestereicher Manes József (1756-1832) emléktábláját összetörték. Dr. Mangold Henrik (1828-1912) főorvos mellszobrát eltávolították. A front átvonulásával a zárolt, és még ki nem utalt zsidó házakat, ingóságokat először a szovjet katonaság, majd a helybeli lakosság zabrálta.

Nyerges Gábor Ádám

HÁTHA NINCS IGAZÁBÓL SEMMI FURCSASÁG

Schneider fejében elkezdtek valami furát csinálni az emlékek. Életében először volt vele ilyen, hogy az emlékei, anélkül, hogy megváltozott volna bennük bármi, egyszeriben, mégis fokozatosan elkezdtek valami mást jelenteni. Nem volt a pillanatban, amikor ez elkezdődött, semmi heuréka vagy tantuszleeséses jelleg, mégis azt tapasztalta, hogy valaminek csak most ébred a tudatára, amit közben mindig is tudott. Egyszerre tudta is meg nem is, olyan volt, mintha egyszerre lenne október és november (május volt). Szóval, akárhogy is, de eljött az igazság pillanata. És Schneider fejében ekkor, ha már úgyis történtek benne dolgok, a felismerés hatására megszületett valami elhatározásféle. Belegondolt ugyanis, hogy vajon más fejekben is csinálják-e ezt a furát az emlékek. Ehhez kapcsolódott, amit eldöntött, nevezetesen, hogy ezentúl, mivel nem lehet tudni, ki kinek mikor és mit mond miről, még az eddiginél is óvatosabban beszél mindenkivel. Mert hiszen nem tudhatta, legfeljebb sejthette, hol, kinél, mikor, mivel és hogyan sétál csapdába. Nem tudhatta, csak remélte, hogy igen, a négy év során legalább tizenvalahány fejben kezdték ezt a furát csinálni az emlékek és gondolatok, legalább többé vagy kevésbé, részben vagy egészben, de a harminckettőből legalább tizenvalahány fejbe látogatott el valamilyen formában az igazság pillanata.

*

Sziránóéba például már a legelső, a horthys óra után. Ezt egy idő után Schneider is sejtette, hiszen ő is onnantól fogva sejtette a valamit. Hogy valami nincs rendben. De akkor még nem beszéltek róla. Persze, érthető, első hét, még nem nagyon ismerték egymást. Utána meg már minek, úgy hitte, hogy a másik is úgy hitte, úgy hitték, azért sem, mert az órák közbeni összenézésekből úgyis minden kiderül. De persze, ki tudja? Talán Sziránó volt mindig bizalmatlan iránta, talán ő neki volt eddig szerencséje, amiért a szokásos, minden tanárra egységesen jutó poénszitáláson felül nem beszéltek a valamiről sosem komolyabban. Mert persze, már az első héttől fogva Furkónak hívták. És persze, idővel elkezdték SzSz-nek, írásban, levelezésben SS-nek rövidíteni Szurkó Szabolcs nevét. Most persze jó volna emlékezni, hogy ezt az SS-dolgot végül is ki találta ki. Rémlett, hogy Sziránó, de persze gyanús, addigra már, mire, az igazság pillanata óta ebbe mélyebben belegondolt, jóformán minden és mindenki gyanús volt. Elvégre, ha mégis esetleg ő rövidítette először SS-nek az SzSz-t, mi van, ha Sziránó csak vette a lapot, csak ráhagyta, csak tettette a cinkos közösséget.

Kántor Viki fülébe csak tizenkettedikben fészkelte be magát a Szurkóarcú, nyálkás kis bogár, ekkor kezdett először kapirgálni valami fals, furcsa és zavaró hangon fejében az igazság pillanata ciripelte, kizökkentő jellegű disszonancia – illetve, nyilván odáig is, de hát ez a disszonancia működési elve, egészen addig, amíg lehet, jobb nem meghallani vagy másra fogni a ciripelést, igazán olyan elképzelhetetlen, hogy valamelyik szekrény mélyén, pad alatt, sarokban vagy szemetesben egy kicsiny tücsök gubbaszt a teremben? Hátha nincs igazából semmi furcsaság, csak valami zúg, például a neon. Csak aztán, mikor az ember lánya fejébe hirtelen az ciripelődik Szurkó Szabolcs egyébként oly megnyugtató, selymes baritonján az egyik második világháborús óra végefelé, hogy Románia csak azáltal lehetett, hogy árulóvá vált, egy kiflialakú szardarabból ez a szép, nagy kiterjedésű ország, az már átciripeli a neonbúgást is, és rossz közérzettel, kellemetlen, irritált érzéssel jár, élettani hatások tekintetében.

Cilke fejében ugyan már az ókori zsidó államról szóló órán elkezdett valami kellemetlenül percegni, de egy darabig még elhessegette a lelkiismereti tücsköt, mondván, biztos csak képzelődik, nyilván. Elvégre az, hogy az etimológiai bevezetés so-

rán elhangzik, amit azért, nem is feltétlenül csak stréberségből fel is jegyzett a füzetébe, nevezetesen, hogy: „héber – habiru („poros lábú" – nomád; vagy: *„tolvaj"*), végül is lehet tényszerű túlbuzgóság, amit nem kell túllihegni.

Kántor Vikinek is ókortájt kezdett valami furcsának tűnni, mégpedig, amikor a hajdani római orgiák szemléletesebbé tevése végett SS felidézte egyik kedvenc viccét, melyben, mikor egy római kisfiú megkérdezi az édesanyját, hogy ő valóban zsidó-e, az csak annyit felel, hogy amilyen elképesztő szexparti volt a fogantatása éjjelén, örülhet, hogy nem kutya lett végül.

Megint más fejekben az igazság pillanata akkor kezdett zavaró tevékenységébe, mikor a cárizmus bemutatása kapcsán tett kitérőjében Szurkó tanár úr megemlítette, hogy a majdani Vörös Hadsereg valójában egy barbár horda volt, melynek legfőbb célja Európa leigázása és feldúlása volt. Kántor Viki óvatos közbekérdezésére, melynek értelmében ő akkor eddig rosszul tudta volna, és mégsem részben ők szabadították fel a koncentrációs táborokat, SS szemrebbenés nélkül azt felelte, hogy természetesen nem, a felszabadítás egy, mindenki saját megítélésre bízza, hogy szerencsés vagy szerencsétlen véletlen eredménye, nevezetesen, hogy e dúló hordáknak a táborok épp *útjukban voltak* Európa szétverése során.

És aztán, az igazság pillanatainak e megérkezései után jöttek a Schneidernél is jelentkező tünetek. Amikor az emlékek elkezdték azt a bizonyos furcsa valamit csinálni a fejben. Minek következtében az ember hirtelen elkezdi tudni, azaz másképp tudni, amit már eddig is, és olyan régóta tudott, amiről már rekedtre ciripelte magát az a belső, lelkiismereti tücsök, aki tehát mégsem csak a neon búgása vagy más, kellemetlen, de idővel azért elviselhető és megszokható háttérzaj. És akkor már egészen másképp lehetett emlékezni, illetve eleve, hogy lehetett külön emlékezni, más apropó okán emlékezni olyan alkalmakra is, mint amilyen mondjuk 2001. szeptember 11-e volt. És akkor Schneiderében és még tizenvalahány összeigazságpillanatozott, rossz közérzetű fejben hirtelen, valami odáig színleg nem is létező filmarchívumból előkerült egy azidáig csak a felszíni érzékelés mélyén porosodó, mindaddig érdektelennek tűnő tekercs. Melyen a főhős egyszer csak ott találja magát, hogy: *a régmúlt történelme mellett most nem árt egy kicsit beszélnünk arról is, ami a közelmúltban történt. Mint bizonyára mind tudják, öt éve épp ezen a napon olyan dolog történt, ami megrázta a világot. Azonban, talán eddigi tevékenységem fényében ez nem fogja meglepni önöket, én azt szeretném, ha nemcsak magolnának, hanem felelős, független, gondolkodni képes fiatal emberekként (és hölgyekként) képesek lennének önállóan gondolkodni. Kérem, gondolkodjanak egy kicsit velem. Bizonyára mindannyian tudják, hiszen ezt hallják a televízióban, ezt olvashatják a sajtóban mindenfelé, hogy az al-Káida terrorszervezet áll a sajnálatos események mögött. Igen ám, de itt van szükség arra reflexre, amit az én generációmból még igyekezett kiölni, gyökerestül kiirtani az előző rendszer, önök azonban, szerencsére, már egy jobb és szabadabb korba születtek, amikor talán már nem akkora bűn önállóan is gondolkodni, egyet az eggyel összeadni tudni. Átlátni a szitán. Gondolkodjanak csak, ahogy én szoktam, egy percig józan, paraszti ésszel. Kinek állt érdekében valójában a tornyok ledöntése? Valóban az al-Káidának? Oszama Bin Ladennek? Gondolkodjanak csak. Hát olyan hülye lenne az al-Káida, már bocsánat a nyers fogalmazásért, hogy magára uszítsa ilyen nyíltan a világ legerősebb katonai szuperhatalmát? Tudja-e valamelyikük, hogy melyik országnak van a legsúlyosabb konfliktusa az al-Káidával? Ne szerénykedjenek, tudom, bátorság is kell ennek a kimondásához, de merjék csak...* Izlan..., nyöszörgi inkább csak maga elé egy cérnavékonnyá gyávuló bariton. *Úgy bizony, Izraelnek! Köszönöm, Böröczky, örülök, hogy fel merte vállalni a véleményét, látja, én is épp így gondolom. Naná, hogy Izraelnek. Hiszen melyik ország az Egyesült Államok fő katonai és mindenféle tisztázatlan ügyben való gazdasági partnere is? Hát persze, hogy Izrael! Kiknek állhatott hát a leginkább érdekében, hogy Amerika nekirontson az araboknak? Na? Látják, ez az a kérdés, amire nem adhatok választ, mert az azt hiszem, még ma is tilos egy tanárnak, de így talán segíthettem egy kicsit, hogy képesek legyenek ne csak a hírekből és a, hogy is mondjam, bizonyos körök, érdekcsoportok jól felfogott anyagi érdekeit kiszolgáló médiából készen kapott szöveget visszaböfögni, hanem merészen, bátran és egyénileg is gondolkodni. Köszönöm még egyszer, Dénes, amiért segített ebben.* Őőő, szívesen, izé, nincs mit, őő, tanár úr.

Aztán megint egy másik archív anyag, amelyben: *Tudják-e, milyen nap lesz holnap,* kérdezte Szurkó, de Osztály már rutinos volt, senki sem merte megjegyezni, hogy: szombat. Grúber Márti dekoltázstájékon valamivel összébb húzta újabban néha hordott kendőjét. *Jellemző, és a hangomban hallható csalódottságot, kérem, ne vegyék magukra, mert ez nem az önök hibája. Holnap lesz nyolcvanötödik éve hazánk megcsonkításának, a trianoni diktátum aláírásának. Sajnálatos, hogy ma olyan időket élünk, mikor nem része a középiskolai oktatásnak a nemzeti sorsunkat alapvetően meghatározó sorskérdésekre, vagy legalábbis néhányra, a legfontosabbra való megemlékezés. Ezért, kérem, engedjék meg, hogy a tanév utolsó előtti órájának legalább első felét ezúttal erre fordítsam, ha már erre központilag és hivatalosan, mint kéne, nem nyílik lehetőség.* Az ezúttal ritka borongós tanári tekintet Grúber Márti nem eléggé áttetszőnek bizonyuló kendője felől Szabó Szilvi irányába vándorol. *Magyar emberekként, feltételezem, mind ismerik a Himnuszt és a Szózatot, büszkén éneklik nemzeti ünnepeink alkalmával, akár nem is csak akkor.* Hatásszünet. *Viszont biztosra veszem, hogy önhibájukon kívül nem ismerik harmadik fontos nemzeti énekünket, a kommunista diktatúra idején betiltott Székely Himnuszt. Most, amikor, bár nyilván ezt sem volna szabad mondanom, döbbenetesen hasonló időket élünk a régi rendszer fokozatos visszatérése miatt, ez önöktől, sajnálatosan, nem is lehet elvárható. Úgyhogy most arra kérem önöket, hogy lapozzanak a füzetük utolsó oldalához, és írjá...* Tanár úr, elnézést, lendül a magasba egy riadt karcsapás. Nekem sajnos épp ma telt be a füzetem, mit tegyek?, tudakolja enyhén reszketeg fejjel a Görcsegér. *Megteszi valamelyikük, hogy ad egy füzetlapot Katinak? Szilvia, esetleg? Nagyszerű, már kapott is. Köszönöm. Tehát.* Negyedóra múlva már harmadszor fo-

hászkodik Osztály alkalmi kórusa a jóistenhez, hátha úgy nem hagyja elveszni Erdélyt. *Köszönöm, ezúttal már kifejezetten szépen szólt, pláne így, megfelelő beéneklés nélkül. Na most nekem, tanárukként, természetesen nincs jogom hivatalosan vallási kérdésekben befolyásolni önöket, azonban feltételezem, akadnak önök közt még néhányan hívők.* Nagyjából kétharmadrészt biccentenek az éneklés és a kánikula kombinációjától kipirult fejek. *Engedjék meg, kérem, hogy tanítsak önöknek egy rövid fohászt, s egyben arra kérem a körünkben lévő ateistákat, hogy tiszteljék meg társaikat türelemmel és elfogadással. Önöknek nyilván kevesebbet jelent egy fohász szövege, mégis, arra kérem mindnyájukat, hogy jegyezzék föl a következő sorokat, hiszen, hogy is mondjam*, cinkos, bátorító mosoly, *sose lehet tudni, mikor jön jól az isteni ige. Talán már említettem, én az előző rendszer elnyomása miatt nem részesülhettem vallásos neveltetésben, s így meg tudom érteni azokat is, akik tartózkodással fogadják a liturgikus szövegeket, imákat, hiszen végül, bár szerettem volna, már magam sem lehetettem „rendes", istenfélő ember, túl késő volt már a számomra, hogy megtérjek, maradtam hát kételkedő bizakodó, templomjáró, de nem imádkozó ember, hogy is mondjam, Szurkóból Szurkoló lettem, haha,* hatászsünet, hátha nevet más is, majd az újabb hatásszünet szülte, szórványos nevetéscincogás kipréselése után a folytatás: *szóval az iménti, tréfás intermezzóval csak azt szerettem volna érzékeltetni, hogy teljesen megértem a nemhívők szkepticizmusát, és, noha hiszem és vallom, hogy tanárukként, egyáltalán, pedagógusként nem csupán a tananyag „ledarálása" a feladatom, hanem hogy példát mutassak önöknek, segítségükre lehessek abban is, hogy jobb, erkölcsösebb emberekké válhassanak, természetesen senkire nem erőltethetek rá, nem is szeretnék, semmiféle vallási meggyőződést. Ajánlatokat viszont talán tehetek. Ez pedig az lenne, hogy mindannyiuknak, akiknek nem sérti a hitét avagy nem hitét, azt tanácsolom, hogy ha legközelebb templomban járnak, de nem is kell ehhez talán templom, elég akár lefekvés előtt belegondolni, szóval, mikor legközelebb beszédbe elegyednek bármilyen istennel, akiben csak hisznek* (az eddig melltájékokon pásztázó tekintet, igazodva az elhangzottakhoz, szokás szerint, most inkább orrok magasságába téved)*, esetleg a következő pár mondatot is intézhetnék hozzá, persze, még egyszer mondom, nem győzöm hangsúlyozni, csak, ha meggyőződésük engedi – egyben, kérem, mindannyian jegyezzék is le a Székely Himnusz alá a következőket, gondoljanak arra is, becsüljék meg, hogy ma már, vagy esetleg egyelőre még (!) egy olyan, szabadabb világban élnek, ahol ezért a pár, láthatják, ártatlan szóért nem érheti önöket semmiféle retorzió, s ez, bizony, nagy dolog, tehát: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában: / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában! Ámen." Kérem, ha nincs ellenükre, ismételjék is utánam. ... Ámen. Köszönöm. Tudják mit? Az óra fele úgyis elment, nyakunkon a hétvége és nem kevésbé a nyári szünet, elengedem önöket, ennél, hogy is mondjam, emlékedettebb ponton úgysem érhetett volna véget a mai óra. Egyben, azt hiszem, a mai alkalommal a szó tágabb értelmében talán többet is tanulhattak, mintha negyvenöt perccel tovább megyünk a tananyagban, ne féljenek, a következő órán mindent bepótolunk. A viszontlátásra.* Innen-onnan szolid keresztvetések.

De emlékezetes volt az is, mikor Fostóni kapott egy ízben dührohamot másodikos korukban, mikor is Szurkó tanár úr egy rövidke, szerinte épp oda vágó kitérő erejéig megemlítette, hogy mikor majd Rákosi „felső határ az ég" jelszóval nekilát az iparosításnak, olyan új városokat alapítanak majd, mint Sztálinváros és Leninváros (ekkor még halk kuncogás Osztály részéről, Fostóni részéről is, mert hát milyen név már az, hogy Sztálinváros), majd így folytatja: *tényleg az ország söpredékét vitték oda fölépíteni a várost. Jellemző, hogy az etnikailag legalja emberek mentek oda.* Fostóni ekkor még valahogy bírtam türtőztetni magát, csak a szünetben tört ki a decibelvulkán, hogy ilyen egy tanár, de egyébként is, egy ember, egy normális, jó érzésű, ép ember egyszerűen nem mondhat, pláne, bazmeg, nem egy pofa sör mellett a kocsmában, érted, bazmeg, üvöltötte épp elvben csak a dühöngésén jókat rötyögő Cilkének, de aztán már ordibálásra elcsendesedő és odafigyelni kezdő többieknek is, hát még, bazmeg, egy tanár a Világlegjobban, hülye, aljas, rasszista barom, bazmeg. Bazmeg. Ekkor szaladt be a Váczi Orsi a folyosóról, hogy psszt, psszt, a Tóni most már hagyja abba, mert a tanár úr még kint van a folyosón, és mindent hall. Tényleg? Bazmeg! Mindent hall? Akkor ezzel az erővel akár be is jöhet, bazmeg, elmondom szívesen neki is. Tanár Úr! Jöjjön csak be, nem kell ám hallgatózni. Psszt, psszt, Tóni, ne csináld, rossz vége – Jól hallja? Jó az akusztika? Gyáva geci, bazmeg. Höhöhö, geci, höhö, mekkora puttó vagy, höhöhö, faszparaszt, öblögette alá Cilke a második szólamot. Jó, már elment, nézett vissza ez erre újra kileső Orsi, nagyjából olyan fejjel, amilyennel egy óvónő konstatálja, hogy még időben húzott ki egy kis kezet a konnektorból – remélhetőleg.

És Schneiderben, miután belső filmvásznán hirtelen, anélkül, hogy különösebben nagy emlékezési energiákat mozgósított volna, végignézte ezeket és még pár hasonló jelenetet, tudatosult csak teljesen konkrétan a másik elhatározás. Nevezetesen, hogy ennek így vagy úgy, de egyszer és mindenkorra véget kell vetnie.

Részlet a Mire ez a nap véget ér című, készülő regényből.

**Keresem azokat az osztálytársaimat, holokauszt túlélőket,
akik az 1943-44-es tanévben a kapuvári polgári iskolába jártak.
Telefonszám: +36 30 829 5796**

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre **19 860** Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149, 210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál vagy fizessen elő!

Schiller SZERVIZ

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 5 HELYEN!
ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVA

Márkaszervizek és típustól független szervizszolgáltatások; több, mint 25 éves tapasztalattal!

IV. ker., Fóti út 143.
IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.
XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

OPEL ŠKODA TOYOTA FIAT FIAT PROFESSIONAL Volkswagen Service BOSCH Service Car Service

Schiller.hu

Mazsike kulturális utazás 2017 ősz

Andalúzia - a szefárd zsidóság bölcsője, a zsidó aranykor hazája.

- Andalúzia ismert és kevéssé ismert látnivalói
- Córdoba, Sevilla, Granada
- Maimonidesz és a zsidó aranykor kulturális öröksége

Az utazásról:

- időpont: 2017.10.24-28.
- utazás repülőgéppel, a helyszínen busszal
- magyar nyelvű idegenvezető
- a részvételi díj tartalmazza: repülőjegy, szállás két ágyas elhelyezéssel reggelivel és meleg vacsorával, magyar nyelvű idegenvezetés, belépők, biztosítás

Részvételi díj:
Mazsike-kártyával:
265.000,- Ft/fő
Mazsike kártya nélkül:
270.000,- Ft/fő

Az egyágyas elhelyezés felára a részvételi díjon felül fizetendő.

Részletfizetési lehetőség.

Opcionális lehetőség:
Granadai kirándulás,
kb. 25.000,- Ft/fő

Jelentkezés és további információ e-mailben:
mazsike@gmail.com.

MAZSIKE
MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET

SZARVASKA

ZSIDÓSÁG ÉS MŰVÉSZET
OKTÓBER 22. VASÁRNAP 10:00-13:00

DÉLELŐTT A MÚZEUMBAN
NOVEMBER 12. VASÁRNAP 10:00-13:00

CSODÁS GYEREKEK A CSODÁK PALOTÁJÁBAN
NOVEMBER 26. VASÁRNAP 10:00-13:00

HANUKAI KORI BULI
DECEMBER 17. VASÁRNAP 10:00-13:00

ÉVKÖZBEN IS NYÁRI TÁBORÉLMÉNY KÉTHETENTE VASÁRNAPONKÉNT.

Újra Szarvaska! Mindazoknak a 6-10 éves gyerekeknek, akik már voltak és azoknak, akik még nem, de kipróbálnák kicsiben, hogy milyen is Szarvas, a tábor, esetleg szívesen megismerkednének, összebarátkoznának más jelenlegi és jövőbeni táborozókkal.
Játékosan tanulunk zsidóságról, közösségről, hagyományokról és identitásról. Módszereink között szerepel a drámajáték, a művészeti foglalkozás, zene, sok beszélgetés, vetélkedő és játék. A vasárnapi alkalom egy étkezést is tartalmaz.
A programot a Bálint Ház szervezésében a Szarvasi Tábor jelenlegi és volt madrichjai tartják.
A foglalkozás INGYENES.
HELYSZÍN: Paulay Ede utca 1. – Izraeli Kulturális Intézet

BALINTHAZ.HU/SZARVASKA • JUNIOR@BALINTHAZ.HU • 06 20 334 6348

9 770865 384003 17008